

Risk Altındaki Kültürel Miras: Karadeniz Bölgesi'ndeki Geleneksel Ahşap Yığma (Çantı) Camiler için Değerlendirme

Cultural Heritage at Risk: A Evaluation for Traditional Wooden Masonry (Çantı) Mosques in the Black Sea Region

Gül Yücel¹

öz

Çalışmada risk altındaki kültür mirası kapsamında ahşap yığma camiler değerlendirilmiştir. Ahşap mimarlık mirası olarak ahşap yığma camiler, tarihi, özgün mekânsal kurgusu, ahşap malzeme kullanımı ve yapı teknolojisi ile birlikte önemli yapısal kültür birikimini barındırmaktadır. Karadeniz Bölgesi'ndeki ahşap yığma camilerin işlevi ile ilişkili olarak; mevcut durum tespiti, mekânsal özelliklerin analizi, yapısal durum ve fiziki koşullara dayanımı konularında birçok araştırma bulunmaktadır. Türkiye'de Karadeniz Bölgesi'nde yoğunlaşan ahşap yığma camiler için doğa kaynaklı risklerin tespiti de koruma açısından öncelikli konulardan biridir. Türkiye için yapı fiziksel çevre üzerinde oluşturduğu etki ve can kayıpları açısından deprem tehlikesi ilk sıradadır. Depremle birlikte sel ve yangın gibi tehlikeler de önemli risk oluşturmaktadır. Son yıllarda küresel iklim değişikliği ile birlikte yağış rejimindeki değişim, ani yağışlara ve buna bağlı su baskınlarına neden olmaktadır. Çalışmada Karadeniz Bölgesi kapsamında farklı illerden 168 ahşap yığma cami literatürden elde edilen verilere bağlı olarak incelenmiştir. Değerlendirmede doğa kaynaklı tehlikeler ve caminin kullanım süreciyle bağlantılı olarak yapıya müdahaleler dikkate alınmıştır. Camilerin yapım yılı, konumu, kullanım durumu ve özgün yapıya müdahaleler, il ölçeğinde gruplandırılarak, tehdidi altında oldukları tehlikeler kapsamında riskleri tartışılmıştır. Araştırma sonuçları, ahşap yığma camileri koruma kapsamında doğa kaynaklı risklerle birlikte kullanım kaynaklı risklerin de tespit edilmesinin önemli olduğunu göstermektedir. Ahşap yığma camiler büyük ölçüde meskûn alan dışında ve mezarlık alanındadır. Önemli sayıda cami nehir yakınında konumlandırılmıştır. Ahşap yığma camilerin birçoğunda muhtes ek ve yapısal müdahale bulunmaktadır. Ahşap mimarlık mirasının önemli bir bileşeni olan ahşap yığma camilere yönelik riskler bütüncül olarak ele alınmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Ahşap yığma cami, Kültürel miras, Afet riski, Koruma, Karadeniz Bölgesi

ABSTRACT

The study evaluated wooden masonry mosques included within cultural heritage that are at risk. Wooden masonry mosques, a form of wooden architectural heritage, contain significant structural, cultural accumulation in their history, unique spatial layout, use of wooden material and structural technology. There are many studies about identifying the current status, analysis of spatial features, structural status and resistance to physical conditions related to the functions of wooden mosques in the Black Sea region. Identification of risks due to natural causes affecting wooden mosques, densely found in the Black Sea region in Turkey, is one of the priority topics in terms of preservation. Earthquake hazard is in first place in terms of effect on the built physical environment and loss of life in Turkey. Hazards like floods, earthquake and fire comprise significant risks. Changes to the precipitation regime with global climate change in recent years have caused sudden rainfalls and linked water inundations. In the study, 168 wooden masonry mosques in different cities within the Black Sea Region were assessed linked to the data obtained from the literature. In the evaluation, interventions to the building in relation to the natural hazards and the use of the mosque were taken into account. The study grouped mosques included in the literature on city scale with location, construction year, use

¹ **Corresponded Author:** Assoc. Prof. Dr., Istanbul Rumeli University, Faculty of Art, Design and Architecture, Department of Architecture, gylucel@gmail.com, 0000-0003-3722-6479

status and interventions to the original structure revealed by available research and discussed risk within the scope of hazards threatening the mosques. The research results are important in terms of preservation by identifying the risks due to natural hazards, along with due to use, for wooden masonry mosques. The wooden masonry mosques are mostly outside the residential area and inside the cemetery area. A significant number of mosques are located near the river. Many of the wooden masonry mosques have inappropriate building addition and maintenance. The risks to wooden masonry mosques, which are an important component of wooden architectural heritage, should be considered holistically.

Keywords: *Wooden masonry mosque, Cultural heritage, Disaster risk, Preservation, Black Sea Region*

GİRİŞ:

Geleneksel ahşap yığma sistem camiler; ahşabın kullanımı, yapım tekniği, mekânsal kurgu, çevreyle kurduğu ilişki ve tarihiyle birlikte bir bütün olarak önemli ahşap mimarlık mirasıdır. Yüzyılları aşan tarihiyle birçok örneğin yanında, 19 ve 20. yüzyıla tarihlenen çok sayıda ahşap yığma cami günümüzde işlevini sürdürmektedir. Karadeniz Bölgesi'nde Samsun ili, Çarşamba ilçesinde bulunan Göğceli Cami (1206) ve Yayıncılar Köyü Şeyh Habil Cami (1204-1211) 800 yılı aşan tarihi ile Türkiye'de bilinen en eski ahşap yığma cami örnekleridir. Bir açıdan da bize yüzyılların ötesini açan laboratuardır. Camiler mekânsal kurgu, strüktürel açıklık, çevresiyle olan ilişki ve kullanım biçimiyle diğer yapılardan ayrılmaktadır. Ayverdi (1972)'nin *"İstanbul Mi'mari Çağının Menşesi Osmanlı Mimarisinin İlk Devri (1230-1402)"* adlı eserinde yer verdiği, Karadeniz Ereğlisi, Ağva ve Adapazarı'nı kapsayan bölgedeki ahşap (çantı) camiler için düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir (Ayverdi, 1972):

Metinde Bu câmi'ler bir mi'mâri' kıymet değil midir? Görünüş ve te'sirleri kuvvet ve büyüklük hissi tevfid etmektedir. Fakat asıl mua'zzam târîhî ve içtimâ'î kıymet taşımaktadır. Bu devirde cenûb ve şarkda kârgîr Osmanlı binâları yapılırken, buralarda ahşabın seçilmesini, Orta Asya'dan sürüp getirilen bir hâtıraya sâdik, büyük bir kahramanın gönlünün arzûsuna bağlamaktayız (s.121).

Bu câmi'lerden şimdiye kadar tek kelime ile bahsedilmemiş, literatüre geçmemiştir. Bu yüzden yeniden ortaya atılıp ehemmiyetine işâret edilmesini yadırgayacaklar, böyle tahtadan yapılmış binâların zikre lâyük olup olmadıkları husûsunda tereddüte düşecekler bulunabilir. Böyle bir tereddütü yersiz görür, bi'l-'akıs, bir devri dile getirmeğe çalışan bir eserde yer almamalarını bir eksiklik sayarız (s.121).

Ahşap camiler sadece işlevi veya yapı özellikleri ile değil, barındırdığı kültürel birikimiyle gelecek kuşaklara taşınması önem arz eden ahşap mimarlık mirasıdır. Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi (ICOMOS) Ahşap Mimari Mirasın Korunması için İlkeleri (2017), ahşap yapıların yapım teknolojisi, kullanılan ahşap türü, üretim süreci, kullanılan teknik ve barındırdığı kuşaktan kuşağa aktarılan kültür birikimi ile birlikte kapsamlı bir kültürel değerler bütünü olduğunu vurgulamaktadır. Aynı belgede, bütünüyle veya kısmen ahşap malzeme ile yapılmış binaların, *"ısı ve nem değişiklikleri, ışık, mantar, böcek saldırıları, aşınma, yıpranma, yangın, deprem veya diğer doğal afetler ile insanların yıkıcı eylemleri gibi çevresel ve iklimsel koşullara olan duyarlılığı"*(s.2) olduğunu bilmek gerektiği ilkeler kısmında yer almaktadır (ICOMOS, 2017). Bu duyarlılık ahşap kültür mirasına yönelik olarak koruma stratejilerinde, afetle ilgili önlemler alınmasını da ön plana çıkarmaktadır (ICOMOS, 2017).

Orman varlığı açısından zengin Karadeniz Bölgesi'nde yaygın olarak kullanılan ahşap, bölgede konutlarla birlikte cami yapılarında da kullanılmıştır. Karadeniz Bölgesi'nde farklı illerde bulunan ve çantı yapı tekniği olarak da bilinen ahşap yığma sistem camilere yönelik olarak belgeleme, yapısal çözümlenme ve işlevsel olarak cami tipolojisinde mekânsal gelişimin ayrıntılı çalışıldığı birçok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalar belli bir bölgeye odaklandığı gibi tek yapı ölçeğinde de detaylı olarak ele alınmaktadır. Yapılan araştırmalar; yapım teknikleri, mekânsal analiz ve süsleme gibi konularla birlikte koruma sorunları, yapıdaki müdahaleler, kullanım kaynaklı sorunların belirlenmesini kapsamaktadır. Ahşap mimarlık mirası kapsamında Karadeniz Bölgesi'nde yoğunlaşan ahşap yığma camiler için kullanım sürecinde gelişen risklerle birlikte tehdidi altında olabileceği doğa kaynaklı tehlikelerin de tespitine yönelik çalışmalara ihtiyaç bulunmaktadır. Bu kapsamda risklerin tespiti ve koruma yönünde

alınacak önlemlere ilişkin bütüncül yaklaşım geliştirilmesi önemlidir. Bu çalışmada risk altındaki kültür mirası kapsamında kırsal mimari ve ahşap mimarlık mirasının da önemli parçası olan ahşap yiğma camiler literatürden elde edilen veriler doğrultusunda coğrafi dağılımları ile potansiyel riskler açısından değerlendirilmiştir. Kültür varlıklarını tehdit eden tehlikeler ele alınarak, riskler ve alınabilecek önemler tartışılmıştır. Çalışmanın kapsamını oluşturan ahşap yiğma sistem camilerin bulunduğu Karadeniz Bölgesi'ni tehdit eden doğa kaynaklı tehlikeler ve etkileri araştırılmıştır. Karadeniz Bölgesi'ndeki ahşap yiğma sistem camilerin genel özellikleri, mimarisi ve yapısal özelliklerine yer verilen çalışmada, il ölçeğinde literatürden elde edilen verilerle ahşap yiğma camilerin riskleri; yapım yılı, konumu, nehir, deniz gibi su kaynaklarına yakınlığı, muhdes ek varlığı kapsamında tartışılmıştır.

1. Kültür Varlıkları ve Riskler

Kültür ve tabiat varlıkları; doğa ve insan kaynaklı tehlikeler, savaş veya çatışma, terörizm, kültür varlıklarını risk altına alacak büyük ölçekli projeler, kitle turizmi, her türlü uygun olmayan müdahalelerden etkilenmekte veya zarar görebilmektedir. Dünya Miras Komitesi, kültür varlıklarını etkileyen faktörler tanımlaması altında tehdit unsurlarını; gelişme baskıları, çevre tehditleri, doğa kaynaklı afetler ve ziyaretçi-turizm baskısı olarak dört temel alanda tanımlamaktadır (Dinçer, 2012). Gelişme baskılarını, kentsel büyüme, tarım ve madencilik uygulamaları oluşturmaktadır. Çevresel tehditler olarak kirlilik, iklim değişikliği ve çölleşme yer almaktadır. Gittikçe etkisi artan küresel iklim değişikliğinin çevresel etkilerinin yanı sıra tarihi yapıları, arkeolojik alanları da etkileme potansiyeli bulunmaktadır. Doğa kaynaklı tehlikelerin başında deprem gelmekte ve sel, tsunami, kasırga gibi tehlikelerin oluşturacağı riskler yapısal olarak yıkıcı sonuçlar oluşturabilmektedir. Ziyaretçi-turizm baskısı ise; ziyaretçi artması veya bu artışın iyi yönetilememesi, taşınır ve taşınmaz kültür varlıklarının ziyaretçi baskısı ve davranışları nedeniyle bozulma riskidir (UNESCO, 2011: s.109). Kültür varlığının konumuna bağlı olarak bu tehditlerden bir veya birkaçının aynı anda etkisi de söz konusu olabilmektedir. Dünya Bankası'nın geçmiş tecrübelerden aktardığı biçimde; risk altındaki kültür miras ancak önceden planlama ve hazırlık yapılarak etkin bir şekilde korunabilir (İPKB-AFAD, 2014). Kültürel miras için risk belirleme sürecinde; tehlikeler, tehlikelerin etkisi altında olan kültürel miras, kültürel mirasla ilişkili topluluklar ve ziyaretçiler, bu kapsamda her biri için etkilenebilirlikleri, etki ve risklerin de belirleyicisi olmaktadır (Tablo 1) (Newman, Minguez, Kawakami ve Akieda, 2020).

Tablo 1. Kültürel miras için risk tanımlama (Newman vd., 2020, s34)'dan yazar tarafından Türkçe'ye çevirilmiştir.

Tehlike	Maruziyet	Etkilenebilirlik	Etki ve risk
<i>İlgili tehlikelere örnek gruplar:</i> -Deprem -Tsunami -Sel, su baskını -Yıldırım -Yangın -İnsan aktiviteleri (örn. iyi yönetilmeyen turizm ya da Vandalizm, alanın diğer kullanımları)	<i>Örnek maruziyet grupları:</i> -Somut ve somut olmayan kültürel miras -Kültürel mirasa X bağlı olan X topluluklar -Ziyaretçiler -İlişkili ekonomik faaliyet	<i>Örnek etkilenebilirlik grupları:</i> -Alandaki yapıların tasarımı, yaşı, durumu (örn. Önceki restorasyon etkileri) -Alana ait çevresel faktörler (örn. zemin koşulları) -Çevresindeki toplulukların sosyal etkilenebilirliği (örn. yoksulluk) -Ziyaretçi sosyal etkilenebilirliği (örn. alana yönelik farkındalık eksikliği)	Etki Belirli bir olaydan insanlara veya varlıklara olacaklar Risk Verilen bir zaman aralığı içinde beklenen olası etkiler Örnekler: Beklenen hasar, kayıp ve verilen bir dönem içinde ilişkili maliyet Farklı tehlikelere göre alandaki veya yakın çevredeki etkilenebilirlik beklenen nüfus

Risk değerlendirme; riskin belirlenmesi, risk profilinin çıkarılması, kültürel miras varlıklarına ilişkin envanter çalışması ve hasar/kayıp tahmin çalışmalarının gerçekleştirilmesi aşamalarını içermektedir (İPKB-AFAD, 2014). Kültür mirası ve risk kapsamında, afet anı ve afet sonrası müdahale ve iyileştirme kadar, afet öncesi risk azaltma ve olası kayıpların azaltılması-önlenmesi de önemlidir (Oktay, Taş ve Taş, 2020). Bu kapsamda afet yönetiminde hazırlık ve zarar azalma aşamasında söz konusu çalışmaların

yapılması, olası afet için risklerin en aza indirilmesinde etkili olacaktır. Kültür mirası için risk belirleme kapsamında, tehdidi altında kalınan tehlikelerin tespiti ve haritalandırılarak kültür mirası ile ilişkisinin tespiti önceliklidir. Deprem, sel, heyelan gibi doğa kaynaklı tehlikelerin risk seviyelerinin düşük orta ve yüksek seviyedeki haritalandırılması ile kültür mirasının konumuyla da bağlantılı olarak doğa kaynaklı tehlikeler açısından bütünlük olarak riskleri de tanımlanmış olacaktır (Newman vd., 2020).

Risklerin ele alınmasında bütüncül yaklaşım ve çoklu risk değerlendirme, geniş bir perspektifte bakış sağlamaktadır. Risk altındaki kültürel mirasın korunmasına yönelik her türlü plan, ilgili üst ölçekli planlarla uyumlu olmalıdır. Afet yönetim döngüsünde afet öncesi, afet sırası ve afet sonrası için planlama, önlem ve uygulamalar bütünlük içerisinde ele alınması öne çıkmaktadır. Kültür mirasının korunması kapsamında “risk” çerçevesinde doğa kaynaklı ve kentsel gelişim baskılarının 2000’li yıllardan itibaren arttığına işaret eden Dinçer (2012) Türkiye’de her iki risk alanının da önemli olduğunu ve ulusal sisteme uyarlanmak üzere uluslararası gelişmelerin izlenmesini önermektedir (Dinçer, 2012). Doğa kaynaklı tehlikeler dışında yangın ve insan kaynaklı kullanımlar da kültür mirasını tehdit eden diğer önemli tehlikelerdir. Yangın ve insan aktiviteleri ile ilişkili önlem kapsamında yapının özellikleri, kullanımla ilgili özellikler, yönetim sistemi, yangın önleme donanımı, bina içindeki eserler dikkate alınmaktadır (Tablo 2) (Newman vd., 2020).

Tablo 2. Kültür mirası yangın önleme kapsamında temel konular (Newman vd., 2020, s.94)’dan yangın ve suç önleme kontrol listesinden yararlanılarak oluşturulmuştur.

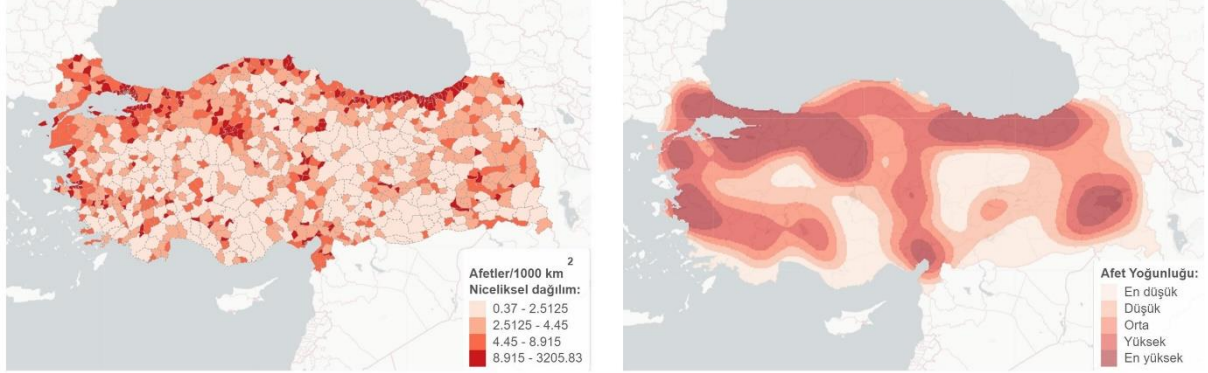
Yapı özellikleri	Kullanım	Yönetim	Yangın önleme sistemi
Bina özel karakteristik yapısı: Çatı örtüsünün yangıncılık özelliği	Kullanımla ilgili özellikler	Yönetim sistemi;	-Yangın önleme donanımının bakım ve kontrol durumu
Yapı strüktüründe ahşap kullanımı	Yoğun kullanıcı varlığı	Günlük yönetim binanın yönetiminin çok az veya personel olmaması,	-Yapı içinde sanatsal objelerin varlığı
Bina yakın çevresi: İtfaiye için yapı çevresindeki yeterli alan varlığı	Açık alev kullanımı varlığı	Farklı zaman dilimleri gece/gündüz için farklı yönetim sisteminin olması	
Bina konumu: Çevresinde yoğun ahşap yapı varlığı, ada veya dağlık bölge gibi uzak konumda olma			
Diğer (müzedepolama)			
Ahşap koruyucu strüktür gibi başka bir binada depolama, Ahşap haricinde bir malzemeden binada depolama			

Bina ile ilgili olarak bina strüktürü ve çatısında ahşabın kullanımı, bina yakın çevresinde itfaiye müdahale olanağı, binanın çevresinde ahşap yapı varlığı, adada veya dağda oluşu gibi konumu, kültür mirasının risklerinin belirlenmesinde ele alınması gerekli temel konular olmaktadır (Newman vd., 2020). Konum, bir açıdan yangının erken tespiti, yangınla mücadele kapasitesi ve yıldırımın neden olabileceği yangın konularında önemli olmaktadır. Kültürel miras yakınında ateşin kullanımı, yangın önleyici ekipman veya birimlerin kurulu olması, yangın önleme ve yangınla mücadele için yönetim sisteminin mevcut olması, düzenli gözlem ve kontrol, düzenli yangınla mücadele tatbikatlarının yapılması, yangın önleme tedbirleri kapsamındaki konulardır (Newman vd., 2020). Çok yoğun bir ziyaretçi varlığı, yangın önlemleri ve tahliye planlarının hazırlanması kapsamında dikkate alınması gerekmektedir. Açık alev kullanımı olan bir etkinlik veya ritüel durumunda kontrol-izleme sisteminin güçlendirilmesi temel konu olmaktadır.

2. Karadeniz Bölgesi için Doğa Kaynaklı Tehlikeler ve Etkileri

Türkiye’de doğa kaynaklı afetlerin deprem fay kuşaklarıyla sıkı ilişkili olduğunu söylemek mümkündür (AFAD, 2018). Birçok yerleşim deprem tehlikesi açısından yüksek risk taşımaktadır. Son 25 yıllık (1990-2014) afet istatistikleri Türkiye için görülme sıklığı açısından depremin ilk sırada olduğunu, ikinci tehlikenin ise sel su baskınları olduğunu göstermektedir (UN-UNDRR, 2020). Küresel iklim değişikliğinin beraberinde getireceği riskler ise özellikle yağış rejimi açısından sel su baskınları risklerini artırmaktadır.

Afet raporları doğa kaynaklı afet riskleri açısından Karadeniz Bölgesi'nde yağışlar bakımında önemli risklerle karşı karşıya kaldığını göstermektedir. Karadeniz Bölgesi'nde il ölçeğinde doğa kaynaklı olay dağılımında heyelanın birçok ilde ilk sırada yer aldığı görülmektedir (Şekil 1) (Tablo 3). Su baskını olay sayısı açısından Samsun ve Giresun öne çıkmaktadır.

Şekil 1. Türkiye doğa kaynaklı afet haritası (2000-2018), a) Afetler/1000km² niceliksel dağılım, b) Afet yoğunluğu (UN-UNDRR, 2020).

Türkiye için son yirmi yılda (2000-2018) gerçekleşen afetlerin dağılımına göre deprem ve sel kaynaklı afetlerin yakın oranlarda gerçekleştiği görülmekle birlikte can kaybı açısından deprem ilk sıradadır (EM-DAT, 2021). Afet yoğunluğu ve niceliksel dağılım bakımından Doğu Karadeniz Bölgesi, Marmara Bölgesi ile öndedir (EM-DAT, 2021) (Şekil 1). Doğu Karadeniz Bölgesi genel olarak her mevsim yağışlıdır ve yağışlı gün sayısı bakımından diğer bölgelere göre ilk sırada (1971-2000 ortalaması) olup yılın yarısını yağışlı olarak geçirmektedir (Sensoy, Demircan, Ulupınar, Balta, 2008). Doğa kaynaklı afetler bakımından heyelan ve sel Karadeniz Bölgesi için ilk sıradadır (AFAD, 2018). Kütle hareketleri açısından özellikle Orta ve Doğu Karadeniz Bölümleri en hassas bölgelerdir (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2019).

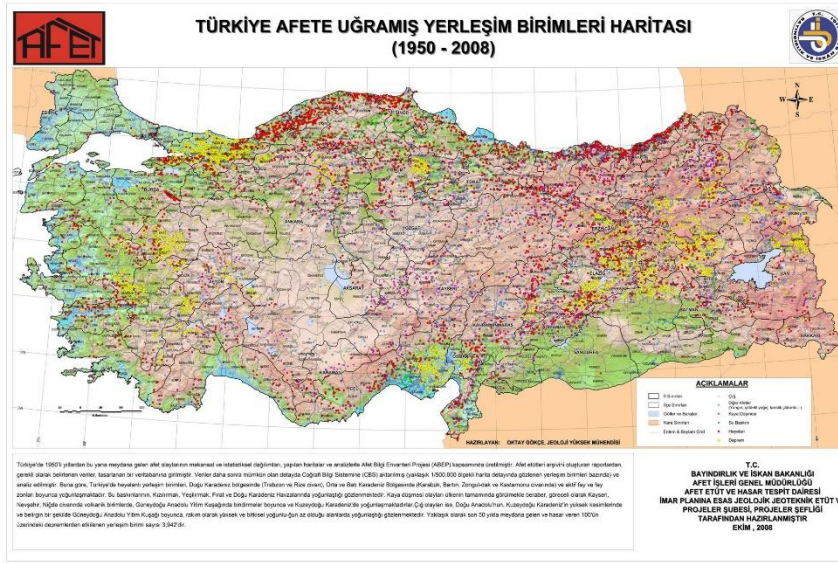
Tablo 3. Karadeniz Bölgesi il ölçeğinde (1900-2021 dönemi) doğa kaynaklı olay dağılımı (% olarak) (AYDES, 2021) (yazar tarafından tablolastırılmıştır)

İl adı	Heyelan (%)	Su baskını (%)	Kaya düşmesi (%)	Orman yangını (%)	Deprem (%)
1 Sakarya	12.8	5.9	-	21.2	16.4
2 Kastamonu	48.8	4.8	3.6	18.5	2.3
3 Sinop	65.1	5.1	1.3	13.7	-
4 Samsun	31.5	19.7	-	8.7	-
5 Ordu	45.6	7.7	5.4	10.7	1.5
6 Giresun	51.5	12.5	12.7	7.7	1.2
7 Trabzon	61.8	6.1	6.5	2.8	-
8 Rize	77.3	5.7	0.8	2.5	-
9 Artvin	46.5	3.5	11.1	3.7	0.9
10 Çorum	48.7	15.1	6.1	9.7	4.8
11 Bursa	23.8	2.8	-	18.7	5.9

Batı Karadeniz su baskını (21 Mayıs 1998), Rize'de (26 Ağustos 2010) su baskını/heyelanı, Samsun, Canik'te yaşanan su baskını (3 Temmuz 2012) can kayıplarına yol açmıştır (AFAD, 2018). Ordu ili sınırlarında bulunan birçok dere ve çevresi su taşkınları nedeniyle etkilenmektedir. 2018 yılı meteorolojik afet değerlendirmesine göre aşırı yağışlara bağlı olarak 331 sel olayı yaşanmış ve yıl içinde en fazla sel olayı Karadeniz Bölgesi'nde gerçekleşmiştir (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2019). Son dönemde (13-21 Temmuz 2021) Rize ve Artvin'de yaşanan aşırı yağışlar neticesinde gelişen sel ve heyelanlar can kaybı ve önemli ekonomik kayıplara yol açmıştır (AFAD, 2021b), (AFAD, 2021a). 11 Ağustos 2021 Bartın, Kastamonu ve Sinop'ta etkili olan yağış sel, su baskınlarına neden olmuş ve afet bölgesi olarak ilan edilmiştir (AFAD, 2021c). Tarihsel olarak da yağışlarla birlikte sel, su taşkınları ile

oldukça sık karşılaşılmaktadır. Diğer taraftan 1939 Erzincan Depremi de uzak bir deprem olmakla birlikte Ordu'da hasara yol açmıştır (Ordu Büyükşehir Belediyesi, 2017).

Toplamda 11 ilin bulunduğu Karadeniz Bölgesi'nde Türkiye nüfusunun %9,5'u yaşamakta ve iklimsel olarak kıyı şeridi her mevsim yağış almaktadır (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2020). Türkiye Afete Uğramış Yerleşim Birimleri Haritası'na (1950-2008) göre Karadeniz Bölgesi'nde yoğun olarak heyelan ve sel ile karşılaşıldığını göstermektedir (Şekil 2). Karadeniz Bölgesi'nin topografyası ile bağlantılı olarak heyelanın yoğunlaştığı görülmektedir. İklim değişikliği öngörülleri Karadeniz Bölgesi'nde şiddetli yağış gün sayısında önemli derecede artışın olacağını göstermektedir (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2020). İklim değişikliği kapsamındaki etkilere karşı öncelikli eylemlerden kentler ve altyapı için taşkın alanları ve sınırlarının ilgili yerel idare ile paylaşımı, taşkın tehlike ve risk haritalarının tüm bölge için yapılması ve erken uyarı sistemlerinin geliştirilmesi gibi konular yer almaktadır (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2020).

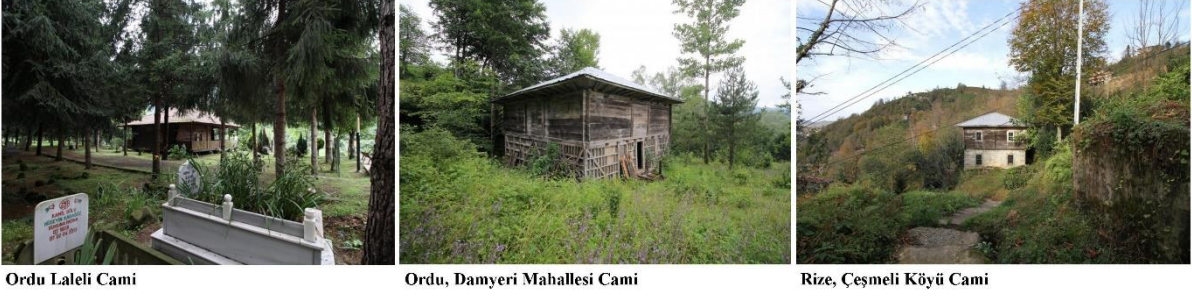
Şekil 2. Karadeniz Bölgesi'nde karşılaşılan afetler (1950-2008) (AFAD, 2021d)

Taşkın ve sel ile birlikte diğer tehlikelerin oluşturacağı riskler bütünleşik olarak ele alınması önemlidir. Doğa kaynaklı tehlikelerin her biri için yapılacak haritalama ile risk altındaki alanların tespit edilmesi mümkün olabilecektir. Karadeniz Bölgesi için başta sel, heyelan olmak üzere deprem, yangın benzeri tehlikelerin analizleri yapılarak riskli alanlar bütünleşik olarak hazırlanmalıdır (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2020). Aynı bölgeyi etkisi altına alacak diğer tehlikelerin bütünleşik olarak haritalanması, risklerinin belirlenmesinde daha sağlıklı sonuçlar sağlayacaktır. Bu kapsamda risk altındaki kültürel mirasın haritalanarak tespiti, alınacak önlemler açısından gereklidir.

3. Karadeniz Bölgesi'ndeki Ahşap Yiğma Camiler

Ahşap yiğma camiler "çantı" tekniği olarak da bilinen ahşabın üst üste yerleştirilmesiyle oluşturulmakta, köşe birleşimi kurtboğazı olarak adlandırılan teknikle kesilmesi suretiyle birbirine geçme sistemiyle gerçekleştirilmektedir. Ayverdi'ye göre (1972) çandı veya çantı; "kertilip birbirine geçirilen uzun kütüklerle, çivisiz olarak yapılmış binalara verilen isim"dir (Ayverdi, 1972: s.120). Ahşap camilerin çivisiz geçme sistemde ve yapıyı oluşturan ahşap elemanların sökülüp takılabilmeleri, gerektiğinde buldukları yerden başka bir yere taşınabilmesine de olanak sağlamaktadır. Camilerde ana mekân harim ile birlikte son cemaat yeri ve kadınlar mahfili yer almaktadır. Kadınlar mahfiline, harim girişinde, bazı örneklerde ise son cemaat kısmında konumlanmış merdivenden ulaşılmaktadır. Minare çoğu örnekte bulunmamakta, büyük bir kısmında sonradan eklendiği literatürde yer alan

tespitlerde yer almaktadır. Ahşap camiler çoğunlukla birkaç köyün ortak kullanabileceği, meskûn alan dışında ve mezarlık içinde cuma camisi olarak kurgulanmıştır (Tunçay, 2018; Ayverdi, 1972) (Şekil 3).

Şekil 3. Ahşap yiğma sistemli camiler genel konum (DOKAP, 2019).

Camiler kadınlar mahfilinin de biçimlenişine bağlı olarak tek veya iki kat düzenindedir. Tek katlı ve kadınlar mahfili bulunan örneklerde çatı arası yüksekliğinden faydalanmak üzere doğrudan çatı strüktürü açıkta kalmakta, tavan yapılmadığı görülmektedir. İki katlı örneklerde ise merkezde özel tavan düzenlemesi yer almaktadır. Kıрма çatı tipi ile üst örtü oluşturulmuş az sayıda örnekte beşik çatı uygulamasına rastlanmaktadır (Ordu Dereçayır Cami) (Şekil 4). Yapılan araştırmalar ve DOKAP tespitlerinden elde edilen verilere göre çatı malzemesi güncel olarak alaturka kiremit, bazı bölgelerde ise oluklu sac levha olarak kullanılmıştır. Geçmiş yüzyıllarda inşa edilmiş örneklerin çatı örtüsü konusunda ise net bir bilgi bulunmamaktadır (Ayverdi, 1972).

Şekil 4. Ahşap yiğma sistemli camiler kat adedi, çatı ve biçimleniş (DOKAP, 2019).

Ahşap yiğma camilerde temelin şekillenmesinde arazi eğimi önemli bir etkidir (Şekil 5). Ayverdi (1972), Batı Karadeniz Bölgesi'ndeki örnekler için, hiçbirinde taş duvar temel olmadığını, cami tabanının toprak üzerine yerleştirilmiş büyük taşlara oturduğunu veya yer yer kazıklara yerleştirildiğini belirtmektedir (Ayverdi, 1972). Düz arazi koşullarında tabana yerleştirilen taşların üzerine ahşap taban kirişleri iki doğrultuda yerleştirilmektedir. Zemin ve taban kirişleri arasında taş yüksekliği kadar boşluk kalmaktadır. Taş üzerinde yükselen yapılarda aşırı yağış, kuraklık vb durumlarda zemindeki değişim yapının da etkilenmesine yol açabilmektedir. Restorasyonu gerçekleşen birçok örnekte özellikle taş ayak üzerinde inşa edilenlerde çevre drenajı ve zemin stabilizasyon önlemleri alındığı görülmektedir.

Şekil 5. Ahşap yığma sistemli camilerde temel yapısı (DOKAP, 2019).

Eğimli arazide konumlanan örneklerde daha çok yığma kâgir taş temel uygulamasına rastlanmaktadır. Artvin Trabzon gibi arazi eğiminin fazla olduğu bölgelerde ise ilk kat duvarlarının yığma kâgir taş temelle birlikte şekillendiği örnekler görülmektedir. Görece düz zeminlerde kurulu olan örneklerin su kaynaklarına yakınlığına bağlı olarak çevreden gelecek suya karşı risk taşımaktadır. Ayverdi (1972) Batı Karadeniz Bölgesi'ndeki çantı yapı 22 ahşap camiyi ele almış ve cami beden duvarları için; "10-12 cm kalınlıkta ve 10 metreye varabilen uzunluktaki meşe kütüklerinden yapıldığını, köşelerde ise yarım kerte lambalar, yanda amüden (dik doğrultuda) gelen kütüğe geçirildiği" (s.122) şeklinde tanımlamaktadır (Ayverdi, 1972). Aynı şekilde döşemelerin de meşeden olduğunu belirten Ayverdi (1972) çatının iri ağaçlardan yapıldığını ve çatı örtüsünün kiremitle kaplı olduğunu, ancak, öncesinde nasıl olduğuna dair bir bilginin de olmadığını belirtir (Ayverdi, 1972). Literatürden elde edilen bilgiler özellikle 20. yüzyılda inşa edilen örneklerde duvarı oluşturan ahşabın kalınlığında azalma olduğunu göstermektedir. Karadeniz Bölgesi'ndeki ahşap camilere yönelik birçok araştırmacının il ölçeğinde yaptığı araştırma ve tespitler bulunmaktadır (Tablo 4). Kalkınma İdaresi Başkanlığı'nın Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) kültür envanteri çalışmasında başta Samsun olmak üzere Ordu, Trabzon, Artvin, Rize illerini kapsayan çok sayıda ahşap yığma tekniği ile yapılmış cami kayda alınmıştır (DOKAP, 2019).

Tablo 4. Karadeniz Bölgesi'nde literatürde yer alan ahşap yığma camilerin illere göre dağılımı (Araştırma kapsamında ulaşılan literatür sınırlılığında listelenmiştir.)

il/ilçe	Cami sayısı	Ahşap yığma camilerin incelendiği çalışmalar
1 Sakarya	2	(Çetin, 2007).
2 Kastamonu	4	(Can, 2003; Aydın ve Peker, 2017a).
3 Sinop (Merkez, Ayancık, Boyabat, Dikmen Durağan, Erfelek, Gerze, Saraydüzü, Türkeli ilçeleri)	27	(Can, 2003; Gül, 2018; Nefes, 2018; Nefes, 2019)
4 Samsun (Alaçam, Asarcık, Ayvacık, Bafra, Çarşamba, Kavak, Salıpazarı, Terme, Vezirköprü, Yakakent ilçeleri)	72	(Şahin, 2004; Furtuna, 2018; Uzun, 2016; Nefes ve Gün, 2016b; Nefes, 2012; Bayraktar, 2000; Yılmaz, 2018; Nefes ve Gün, 2019; Nefes, Can, Gün, 2017; Nefes, 2010; Nefes, Gün, Çakır, 2015; Furtuna ve Binan, 2021; Piliç; DOKAP, 2019; Denge Gazetesi, 2021)
5 Ordu (Akkuş, Çatalpınar, Çaybaşı, Fatsa, Gölköy, İkizce, Kabataş, Korgan, Kumru, Perşembe, Ünye ilçeleri)	32	(DOKAP, 2019; Seyfi, 2017; Bayhan, 2005; Bayhan, 2006), (Bayhan, 2009; Bayhan, 2014; Ordu Valiliği, 2021)
6 Giresun	1	(Nefes, 2009)
7 Trabzon(Çaykara, Dernekpazarı, Hayrat, Of, Sürmene)	18	(Karpuz, 1990; Demir, 2004; Zorlu, 2017; Aydın ve Perker, 2017b; Aydın ve Perker, 2017c; Küçük, 2017; Sarı, 2016; DOKAP, 2019)
8 Rize (Ardeşen, Çamlıhemşin, Çayeli, Fındıklı, Güneysu, Hemşin, İkizdere, Kalkandere ilçeleri)	12	(Butasım, 2019; Sav, 2012; DOKAP, 2019)
9 Artvin (Borçka, Murgul ilçeleri)	7	(Coşkun ve Çelebioğlu, 2020; DOKAP, 2019)
10 Çorum, İskilip	2	(Nefes ve Gün, 2016a).
11 Bursa, İznik	1	(Aydın ve Perker, 2015).

Günümüze ulaşan ahşap yığma camilerden literatürde tespit edilmiş olanlar büyük oranda Ordu, Samsun, Trabzon ve Sinop'ta bulunmakta, Rize ve Artvin'de de tespit edilmiş örnekler ayrıntılı yer almaktadır. Bursa, Sakarya, Çorum, Kastamonu ve Giresun'da çok az sayıda örnek bulunmaktadır. Aydın ve Perker (2015), Bursa İznik'te bulunan Elmalı Ahşap Camisi'nin güney Marmara'da çantı tekniğinde yapılmış (1897-1898) tek örnek olduğunu, kesintisiz 2004 yılına kadar kullanıldığını, yakınında yeni yapılan cami nedeniyle 2013 yılına kadar kullanım dışı kaldığını ve 2013 yılında yapılan restorasyona rağmen kullanılmadığı belirtilmektedir. Sakarya ili Erenler ilçesi sınırlarında bulunan Büyükesence Cami (1326-1359) ve Büyük Kaynarca Köyü Şeyh Müslihuddin Camisi (1486), tarihi açısından önemi yanında, daha sonra gelişen plan tipolojisinden farklı olarak harimi çevreleyen yan mekân (zaviye) kurgusu ile

önemlidir (Çetin, 2007). Çorum İskilip'te bulunan Sanayi Marangozlar ve Tavukçu Hoca Camileri önemli iki tarihi örnektir (Nefes ve Gün, 2016a). Kastamonu'da Geyikli Cami, Çağlar Köyü Merkez Cami, Beldeğirmeni Köyü Çarşı Mahallesi Eski Cami ve Güde Köyü Cami iki yüzyılı aşan tarihiyle günümüze ulaşan ve literatürde ayrıntılı yer bulan ahşap yiğma camilerdir (Can, 2003; Aydın ve Peker, 2017a). Aydın ve Peker (2017a), Kastamonu Beldeğirmen Köy Tarihi Cami'sinde kullanım dışı kalması nedeniyle bozulmalar bulunduğunu, yerel halkın yeni camiye tercih ettiğini ve elektrik kabloları benzeri güncel ihtiyaç eklerinin yangın riski ve görüntü kirliliği oluşturduğunu, korumaya yönelik olarak tanıtım ve bilinçlendirme çalışmasının gerekli olduğuna vurgu yapmaktadır. Giresun'da literatürde ayrıntılı yer bulan Çaldağ Beldesi Melikli Mahallesi Tahtalı Cami ise 18. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenmekte ve kullanım sürecinde onarım gördüğü gibi, bazı ek yapılar da söz konusudur (Nefes, 2009).

4. Materyal ve Yöntem

Kategorik Çalışmada Karadeniz Bölgesi'ndeki ahşap yiğma sistemli camiler risk altındaki kültürel miras kapsamında değerlendirilmiştir. Karadeniz Bölgesi'nde farklı illere yayılı literatürden ulaşılan 178 ahşap yiğma cami bulunmaktadır. Mevcutta bu sayının üzerinde örnek olduğu bilinmekle birlikte çalışma literatürden ulaşılan örneklerle sınırlandırılmıştır. Karadeniz Bölgesi'nde yer alan Sinop, Samsun, Ordu, Trabzon, Artvin ve Rize illerini kapsayacak biçimde toplam 168 ahşap cami için değerlendirme yapılmıştır. Ahşap yiğma camilerin konumu, yapım yılı, kullanım durumu ve mevcut araştırmalarda ortaya çıkarılan özgün yapıya müdahaleler il ölçeğinde, gruplandırılarak, tehdidi altında oldukları tehlikeler kapsamında riskleri tartışılmıştır.

Afet riski kapsamında doğa kaynaklı tehlikeler ve kullanım süreciyle bağlantılı olarak yapılardaki müdahaleler dikkate alınmıştır. Ahşap yiğma camilerin tehlikeler karşısındaki etkilenebilirlikleri ise yaşı, bakım onarım durumu, çevresel etkiler kapsamında dikkate alınmış, saha araştırması yapılmadığı için sosyal yapı özellikleri kapsamında kullanıcılar çalışma dışında tutulmuştur. Ahşap mimarlık mirası, tehdidi altında olduğu doğa kaynaklı tehlikeler, yangın, kullanım sürecindeki müdahaleler, altyapı gereksinimlerine bağlı ilaveler açısından değerlendirilmiştir. Doğa kaynaklı tehlikeler için deprem, sel-su baskını ve heyelan dikkate alınmıştır. Deprem, sel-su baskını, heyelan gibi doğa kaynaklı tehlikeler için bölgeyi etkisi altına alan geçmiş afetler incelenmiştir. Çalışma alanına ilişkin afet kapsamındaki olay istatistikleri için Afet Yönetimi ve Karar Destek Sistemi AYDES, Bütünleşik Afet Yönetimi platformu dikkate alınmıştır (AYDES, 2021). Yangın tehlikesi için çevresel ve kullanıma bağlı riskler değerlendirilmiştir. İnsan kaynaklı riskler kapsamında kullanım sürecinde yapılan yapısal müdahale ve ilave yapı konularında dikkate alınmıştır.

Çalışmada literatür incelemesi yöntemi kullanılmıştır. İnceleme kaynaklarını ahşap camilerle ilgili makale, kitap, tez, bildiri, proje, internet kaynakları, açık erişim harita ve uydu görüntüleri oluşturmaktadır. Cami örneklerinin bulunduğu konum özellikleri Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Parsel Sorgulama Uygulaması üzerinden tespit edilmiştir. Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) kapsamında Karadeniz Bölgesi kentlerindeki kültürel varlık tespitleri, envanter bilgileri ve fotoğraflarından yararlanılmıştır. Çalışma, afet döngüsünde afet öncesi hazırlık ve risk azaltma çalışmalarını içeren risk yönetimi kapsamında ve afet öncesi dönemi kapsamaktadır. Çalışmada değerlendirilen veriler literatür esaslı elde edilmesi nedeniyle yapıya müdahaleler ve mevcut durum, literatür araştırmasından ulaşılan bilgiler sınırlılığındadır.

5. Bulgular

Çalışmada bulgular; Karadeniz Bölgesi'ndeki ahşap yiğma camilerin yapım tarihi, konum özellikleri ve yapısal müdahaleler ve risk altındaki kültür varlığı olarak ahşap yiğma camiler başlıklarında toplanmıştır. Camilere ilişkin tespitler Sinop, Samsun, Ordu, Trabzon, Rize ve Artvin illerini kapsayacak biçimde alt başlıklar halinde sunulmuştur.

5.1. Karadeniz Bölgesi'ndeki Ahşap Yığma Camilerin Yapım Tarihi, Konumu ve Müdahaleler

5.1.1. Sinop İlçelerine Bağlı Yerleşimlerdeki Ahşap Yığma Camiler

Sinop'ta farklı ilçelere bağlı köylerde son iki yüzyılı kapsayan farklı dönemlere yayılı tespit edilmiş 27 ahşap yığma cami örneği bulunmaktadır (Tablo 5). Bunların önemli bir kısmı 20. yüzyılda yapılmış ve çoğu aktif olarak kullanımdadır.

Tablo 5. Sinop'ta konumlu yığma ahşap camilerin özellikleri ve mevcut durumları literatürden (Can, 2003; Gül, 2018; Nefes, 2018; Nefes, 2019) elde edilen bilgilerle yazar tarafından tablolaştırılmıştır.

İlçe, köy, mahalle, cami adı	Yapım tarihi	Yapım tarihi, Konum, Durum ve Müdahale						
		Onarım	Harabe	Kapalı	Taşınma	Meskûn	Mezarlık alanı	Nehre
1 Merkez, Şamlıoğlu Köyü Cami	1869	X				X		
2 Ayancık, Akören Köyü Geyikli Cami	1926							
3 Ayancık, Avdullu Köyü Taşmanlı Mah. Cami	1965							X
4 Ayancık, Babaköyü Cami	~1925						X	
5 Ayancık, Belpınar Köyü Cami	1970	X	X					
6 Ayancık, Dedeğaç Köyü Cami	1894	X						X
7 Ayancık, Kurtköy Köyü Merkez Mahallesi Cami	1928						X	X
8 Ayancık, Tepecik Köyü Cami	1973							
9 Boyabat, Dereçatı Köyü Pazaryeri Cami	Ort. 200 yıl							
10 Boyabat, Dereçatı Köyü Cami	1957							
11 Boyabat, Doğrul Köyü Cami	1959				X			
12 Boyabat, Killik Köyü Cami, Terziahmetli Mah. Cami	1959							X
13 Boyabat, Yenikayalı Köyü Cami	20. yüzyıl, I. yarısı							
14 Boyabat, Yenicamili Köyü Cami	1915				X			
15 Dikmen, Karakoyun Köyü İçmesuyu Mahallesi Cami	1989-1991							
16 Dikmen, Karakoyun Köyü Sarıyer Mahallesi Mescidi	1960-2014				X			
17 Dikmen, Büyükkızık Köyü Cami (Kalaycı Mahallesi)	1750							X
18 Dikmen, Yaygın Köyü Mezarlık Cami	150-200 yıl	X	X			X		
19 Durağan, Köseli Köyü Cami	1970				X	X		
20 Durağan, Ortaköy Köyü Kuyu Cuması Cami	18.yüzyıl				X			
21 Durağan, Sarıyar Köyü Küçükkozluca Mah. Cami	1950							
22 Erfelek, Şerefiye Köyü Cami	19.yüzyıl, II. yarısı				X			
23 Gerze, Pirahmet Köyü, Bağışlı Mahallesi Cami	1980		X					
24 Saraydüzü, Saraydüzü Çalpınar Köyü Cami	20.yüzyıl I.çeyreği			X				
25 Türkeli, Çatalörencik Köyü Cami	1970							X
26 Türkeli, Kuşçular Köyü Cami	1952		X					
27 Türkeli, Sarmaşık Köyü Merkez Cami	1929							X

*Camilerin yapım tarihleri literatürden alınmış, tarihi bulunmayanlar boş bırakılmıştır.

Şamlıoğlu Merkez Cami, Yaygın Köyü Mezarlık Cami ve Kuşçular Köyü Cami ise harabe durumdadır. Ancak yapılan tespitlerde, dış cephede siva, saç kaplama, plastik kaplama; harim iç duvarlarında ahşap lambri, plastik kaplama, boya ve cami girişine betonarme ek, plastik doğrama kullanımı görülmektedir. Sinop iline bağlı ilçe köylerindeki Boyabat Doğrul Köyü Cami, Dikmen Karakoyun Köyü Sarıyer Mahallesi Mescidi ve Durağan ilçesi Köseli Köyü Camisi ise ilk inşa edildikleri konumundan taşınmıştır. Ayancık ilçesine bağlı Babaköyü Cami ve Kurtköyü Merkez Mahalle Cami nehre yakın konumdadır. Sinop ilçelerine bağlı köylerdeki ahşap yığma camilerden az sayıda örnek meskûn alan dışında veya mezarlık alanı içindedir.

5.1.2. Samsun İlçelerine Bağlı Yerleşimlerdeki Ahşap Yığma Camiler

Literatürde tespit edilmiş ahşap yığma camilerin büyük bölümü Karadeniz Bölgesi'nde Samsun ili sınırları içindedir. Samsun'a bağlı ilçelerde 18-20. yüzyıllara tarihlenen 70'in üzerinde tespit edilmiş ahşap yığma cami örneği bulunmaktadır (Tablo 6). Bölgedeki ahşap yığma camiler bu sayının

üzerindedir. Aynı zamanda ahşap yiğma sistemli cami olarak ayakta kalan en eski örnekler de Samsun'dadır. Günümüzde ayakta olmakla birlikte kullanım dışı kalan camiler de bulunmaktadır. Tespit edilmiş örneklerden Tiryakioğlu Cami, Kuşhane Cami, Paşayazı Köyü Cami, Kuzuören Köyü Cami ve Huma Cami kullanım dışı kalmıştır. Alagömlek Camisi, Karanar Köyü Camisi gibi örnekler de daha önceki özgün konularından farklı bir yere taşınmıştır. Tunçay (2018), çantı tekniğinde inşa edilen ahşap yiğma camilerden bazılarının heyelan, sel gibi nedenlerden dolayı taşındığı belirtmektedir. Bu kapsamda Samsun Çarşamba'da bulunan Şeyh Habil Cami aynı bölgede daha güvenli bir yere taşınmıştır. Ordu Köyü Cami, bulunduğu köydeki Tacettinoğulları Beyliği aile mezarlığından taşınmış, Terme Karacalı Mahallesi Camisi ise aynı bölgedeki diğer bir mahalleden şimdiki yerine taşınmıştır. 19 Mayıs ilçesinde bulunan Yukarı Engiz Mahallesi'ndeki cami, Yörükler Beldesi'nde bulunan hamamın bahçesinden, Kavak ilçesindeki Bekdemir Camisi, dere kenarındaki yerinden, Porsuk Camisi ise yakın mesafeden, iki kez taşınarak günümüzdeki konumlarına yerleştirilmiştir (Tunçay, 2018).

Tablo 6. Samsun'da konumlu yiğma ahşap camilerin özellikleri ve mevcut durumları literatürden (Şahin, 2004; Furtuna, 2018; Uzun, 2016; Nefes ve Gün, 2016b; Nefes, 2012; Bayraktar, 2000; Yılmaz, 2018; Nefes ve Gün, 2019; Nefes, Can, Gün, 2017; Nefes, 2010; Nefes, Gün, Çakır, 2015; Furtuna ve Binan, 2021; Piliç; DOKAP, 2019; Denge Gazetesi, 2021) elde edilen bilgilerle yazar tarafından tablolaştırılmıştır.

		Yapım tarihi, Konum, Durum ve Müdahale									
İlçe, köy, mahalle, cami adı	Yapım tarihi	Onarım	Harabe	Kapalı	Taşınma	Meskün alan dışı	Mezarlık alanı	Nehre	Yakınlık	Mühdes	ek
1	Alaçam, Aşağıkoçlu Mahallesi Cami	X				X	X	X		X	
2	Alaçam, (Gümüsova Mah.)-Pelitbüküsekecek Belce Mah. Cami					X					
3	Alaçam, (Pelitbükü Mah.)-Pelitbüküsekecek Hasırlık Mah. Cami										X
4	Alaçam, (Pelitbüküsekecek Mah.) Pelitbüküsekecek Ekleş Mah. Cami										X
5	Alaçam, Kalukdemirci Mahallesi Cami			X							X
6	Alaçam, Kalukkaracukur Mahallesi Cami					X					
7	Alaçam, Pelitbüküsekecek Sekecek Mahallesi Cami										X
8	Alaçam, Şirinköy Cami			X							
9	Alaçam, Uzunkıraç Mahallesi Cami		X	X							
10	Alaçam, Yukarı Isırganlı Mahallesi Aşağı Cami										X
11	Asarcık, Akyazı Mahallesi Gökgöl Cami	18. yüzyıl, II. yarısı	X			X	X	X			
12	Asarcık, Alan Mahallesi Cami					X	X	X	X		
13	Asarcık, Kılavuzlu Mahallesi Cami	18.-19. yüzyıl			X	X	X				
14	Asarcık, Koşaca Mahallesi Cami	17. yüzyıl				X	X				
15	Asarcık, Musağa Köyü Cami	1870			X						
16	Asarcık, Yarımca Mah. Cami (Eski Ayaklıalan Cami)					X	X	X			
17	Asarcık, Yayla Mahallesi Cami					X	X				X
18	Ayvacık, Ardiç Mahallesi Merkez Cami					X	X				
19	Ayvacık, Karşidöngel Mahallesi Cami				X						
20	Ayvacık, Mutular Cami					X	X				X
21	Ayvacık, Terice Mahallesi Merkez Cami				X						
22	Ayvacık, Tiryakioğlu Cami	1867-68 (H. 1284)	X	X			X				
23	Ayvacık, Ulubelen Cami					X					
24	Bafra, Başkaya Köyü Merkez Cami	1920 (H.1338)									X
25	Bafra, Bengü Köyü Ambaryanı Cami	1940-50	X	X				X			X
26	Bafra, İğdir Köyü Ağanın Mahallesi Cami	1920-30			X	X					
27	Bafra, İğdir Köyü, Kalık Mahallesi Cami	1940-50			X						X
28	Bafra, Yiğitalan Köyü Haynuz Mahallesi Cami	1940-50			X						X
29	Bafra, Yiğitalan Köyü, Merkez (Kuz)Mah.Cami	1953				X					X
30	Çarşamba, Dalbahçe Köyü Cami	18. yüzyıl					X				
31	Çarşamba, Aşağı Donurlu Cami	13. yüzyıl			X	X					
32	Çarşamba, Konukluk Cami	20. yüzyıl						X			
33	Çarşamba, Asarcık Koşaca Cami						X				

34	Çarşamba, Göğçeli Cami	1205-6	X				X	
35	Çarşamba, Göğçeli Mahallesi Cami	14-15. yüzyıl	X	X	X			X
36	Çarşamba, Karakaya Mahallesi Cami	18. yüzyıl	X	X	X		X	
37	Çarşamba, Ordu Köyü Cami	1420	X		X	X		X
38	Çarşamba Kocakavak Cami	15-18. yüzyıl	X				X	
39	Çarşamba, Kuşhane Cami	15-18. yüzyıl	X	X	X		X	
40	Çarşamba, Muscalı Köyü Cami	18. yüzyıl						
41	Çarşamba, Paşayazı Köyü Cami	1906 (H.1324)	X		X		X	X
42	Çarşamba, Porsuk Cami	16-17. yüzyıl	X		X		X	
43	Çarşamba, Turgutlu Cami	200 yıllık					X	
44	Çarşamba, Ustacalı Köyü Cami	15-18. yüzyıl	X				X	X
45	Çarşamba, Yayıncılar Şeyh Habil Cami	1204-1211	X		X	X	X	
46	Çarşamba, Yukarı Kavacık Cami	18-19. yüzyıl					X	
47	Kavak, Bekdemir Mahallesi Cami	1596-1599			X			
48	Kavak, Alagömlek Cami	1803			X			
49	Kavak, Çakallı Mah., Kasımzade Ahmet Sofi Cami	1879 (H.1296)	X			X	X	X
50	Kavak, Dere Cami	1838				X	X	X
51	Kavak, Karlı Cami	19. yüzyıl						
52	Kavak, Koşaca Cami	1766+						
53	Kavak, Alagömlek Mahallesi Rahmioğlu Cami	250-300 yıllık			X			
54	Kavak, (Domşullu Köyü) Tatarmuslu Cami	1712	X	X	X		X	X
55	Salıpazarı, Yeşil Mahallesi, Albayrak Cami					X	X	X
56	Salıpazarı, Huma Cami			X	X	X		X
57	Salıpazarı, Kızılot Mahallesi Cami						X	X
58	Salıpazarı, Kurt Veli Cami					X	X	
59	Salıpazarı, Yeşil Mahallesi Cami					X	X	X
60	Salıpazarı, Esat Çiftliği Cami			X	X	X	X	X
61	Terme, Aşağı Söğütlü Cami			X			X	
62	Terme, Dağdıralı Mahallesi Cami						X	X
63	Terme, Karacalı Mahallesi Cami				X	X	X	
64	Terme, Yenicami Mah. Cami	1843 (H.1259)				X	X	
65	Vezirköprü, Çorakdere Köyü Corukdere Mah. Merkez Cami	1883-84 (H.1301)						X
66	Vezirköprü, Kaplancık Köyü Merkez Cami	1906						X
67	Vezirköprü, Karanar Köyü Cami	1920-30			X			X
68	Vezirköprü, Susuz Köyü Merkez Cami	70-80 yıllık				X		X
69	Yakakent, Karaaba Köyü Cami	20. yüzyıl başı	X					X
70	Yakakent, Kuzuören Köyü Cami	1924 (H.1342)	X	X				
71	Yakakent, Mutaflı Gökyar Mahallesi Cami					X	X	X
72	Yakakent, Mutaflı Merkez Cami					X		

*Camilerin yapım tarihleri literatürden alınmış, tarihi bulunmayanlar boş bırakılmıştır.

Kocakavak Camisi (15-18.yüzyıl) gibi uzun geçmişe sahip örneklerin de tarihsel süreçte de onarım gördüğü tespit edilmiştir. Ahşap yığma camilerin birçoğu tescillidir. Kullanım sürecinde ahşap camilere yapısal müdahaleler olduğunu söylemek mümkündür. Birçok örnekte tek katlı kâgir giriş bölümü eklenmiştir. Camilerin büyük oranda birkaç köyün ortak kullanabileceği ulaşım mesafesinde ve genellikle mezarlık içinde kurulmuş olmaları ve cuma namazı ve bayramlarda kullanımı, göz önünde olmasını ve kontrol edilmesini etkilemektedir. Bölgenin de iklimiyle birlikte çevresel etkiler de yapının yıpranmasını hızlandırabilmektedir. Yakakent Karaaba Köyü Camisi, Vezirköprü Karanar Köyü Camisi ve Kaplancık Köyü Camisi yakınında yeni cami yapılmıştır. Yerleşim alanından uzak olma ve yakınında yeni bir cami yapımı ahşap camileri yapısal açıdan olumsuz etkilemektedir (Furtuna ve Binan, 2021). Kullanımın azalması ve göz önünde olmaması yapısal açıdan kontrolü ve bakımı etkilediği söylenebilir. Su kaynaklarına yakınlık açısından riskli olan cami örnekleri de bulunmaktadır. Bunların bir kısmı aynı zamanda meskûn alan dışında ve mezarlık içinde konumlandır.

5.1.3. Ordu İlçelerine Bağlı Yerleşimlerdeki Ahşap Yığma Camiler

Ordu iline bağlı ilçelerde DOKAP ve araştırmacıların tespit ederek ayrıntılı incelediği 32 ahşap yiğma cami bulunmaktadır (Tablo 7). Ordu'da tespit edilen 19. yüzyıl örneklerinin yanında özellikle Akkuş ilçesine bağlı yerleşimlerde 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra inşa edilen birçok ahşap yiğma cami bulunmaktadır. Bölgedeki en eski örnek Laleli Cami'dir. Özgün yerinden taşınmıştır. Akkuş, Kargı Yukarı Mahalle Cami harabe ve meskûn alan dışında konumludur.

Tablo 7. Ordu'da konumlu yiğma ahşap camilerin özellikleri ve mevcut durumları literatürden (DOKAP, 2019; Seyfi, 2017; Bayhan, 2005; Bayhan, 2006), (Bayhan, 2009; Bayhan, 2014; Ordu Valiliği, 2021) elde edilen bilgilerle yazar tarafından tablolştırılmıştır.

İlçe, köy, mahalle, cami adı	Yapım tarihi	Yapım tarihi, Konum, Durum ve Müdahale							
		Onarım	Harabe	Kapalı	Tacınma	Meskûn alan dışı	Mezarlık alanı	Nehre	Muhdes ek
1 Akkuş, Çaldere Merkez Eski Cami	1924 (H.1321-1903)				X	X			
2 Akkuş, Karaçal Mah. Merkez Cami	1950-1953					X		X	
3 Akkuş, Karaçal Mah. Hacılı Mahalle Cami	1955					X			
4 Akkuş, Ormancık Mah. Maha Cami	1859-60 (H. 1276)	X				X			
5 Akkuş, Ormancık Mah. Merkez Cami	1900	X						X	
6 Akkuş, Ambargürgen Mah. Merkez Cami	1950				X				
7 Akkuş, Çökek Mah. Merkez Cami	1954					X		X	
8 Akkuş, Gürgeniyatak Mah. Merkez Cami	1952							X	
9 Akkuş, Kargı Mah. Irmak Kenarı Cami	1954								
10 Akkuş, Kargı Yukarı Mahalle Cami	1959		X		X				
11 Akkuş, Akpınar Mah. Merkez Cami	1938-1950					X		X	
12 Akkuş, Akpınar Yeniköy Mahallesi Cami	1952					X			
13 Akkuş, Alan Mahallesi Cami	1950								
14 Akkuş, Seferli Aliimamlar Mahallesi Cami	1950		X						
15 Akkuş, Damyeri Mah. Cami (Kayalık mevkii)					X				
16 Çatalpınar, Mevlana Cami	1885				X		X		
17 Çaybaşı, Çayır Mahallesi Cami	1867				X			X	
18 Çaybaşı, Yenicuma Cami	1863-64				X		X	X	
19 Çaybaşı, Kargalı (Tekke) Köyü Cami			X		X	X	X		
20 Fatsa, Aşağıyavaş Köyü Cami	19. yüzyıl	X			X	X		X	
21 Fatsa, Kösebucağı Bld/Müezzinoğlu Cami	19-20. yüzyıl			X		X			
22 Gölköy, Dereçayır Cami	1859/1860(H. 1275)	X			X	X			
23 İkizce, Laleli Cami	1560-1600	X			X	X	X		
24 Kabataş, Beylerli Mah. Cami (Pent gölü mevkii)			X		X		X		
25 Korgan, Budak Cami (cami yanı mevkii)	1885		X		X		X		
26 Kumru, Şenyurt Orta Mahalle Cami	1850				X	X		X	
27 Perşembe, Medreseönü (Afırlı) Mahallesi Cami	18-19. yüzyıl	X			X				
28 Perşembe, Kutluca Cami (Cami Yanı mevkii)	19. yüzyıl	X			X	X			
29 Perşembe, Soğukpınar Köyü Hatipli Mah. Cami	1870					X		X	
30 Ünye, Çatak Köyü Merkez Cami						X			
31 Ünye, Yayı Köyü Cami					X	X		X	
32 Ünye, Tekiraz, Kabadirek Cami	19. yüzyıl sonu					X			

*Camilerin yapım tarihleri literatürden alınmış, tarihi bulunmayanlar boş bırakılmıştır.

Camilerin büyük kısmı meskûn alan dışında ve cuma cami olarak mezarlık içinde konumludur. Çatalpınar Mevlana Cami, Çaybaşı Yeni Cuma Cami, Kargalı Köyü Cami, Beylerli Cami, Budak Cami nehrin yakın konumdadır. Bölgedeki ahşap yiğma camilerin büyük kısmında cephe kaplaması, son cemaat yeri eklemesi, iç yüzeylerde lambri kaplama ve ahşap yüzeylerin boyanması gibi müdahaleler bulunmaktadır (Bayhan, 2017). Ordu, İkizce ilçesi Laleli Cami çevre düzenlemesi belediye tarafından yapılmış ve cami yakın çevresi kayrak taşı ile kaplanmıştır (Ordu Büyükşehir Belediyesi, 2021). Ahşap yiğma camilerin çoğunluğunun ağaçlıklı alanda konumlanmış olması nedeniyle doğa kaynaklı tahribatın da etkisi altında olabileceklerini söylemek mümkündür. Aynı zamanda yangın riski açısından da tedbir alınması gereklidir. Nehir kenarına yakın örneklerin de su etkisinde kalma riski bulunduğu söylenebilir.

5.1.4.Trabzon İlçelerine Bağlı Yerleşimlerdeki Ahşap Yığma Camiler

Trabzon'da tespit edilmiş ve günümüzde büyük oranda kullanıma açık, 19. Yüzyıla tarihlenen 18 ahşap yığma cami bulunmaktadır (Tablo 8). Eğimli arazi koşullarına da bağlı olarak genellikle kâgir ilk kat üzerinde ahşap yığma tekniği uygulanmıştır. Camiler meskûn alanda konumludur. Çaykara, Dernekpazarı ve Of ilçelerine bağlı köylerde bulunan ahşap camiler büyük oranda onarım geçirmiştir. Ahşap yığma camiler 19. yüzyıl örnekleridir. Trabzon Araklı ilçesi, Bereketli Köyü, Masele Camisi (1867) 2014 yılında restorasyon geçirmiştir (Bender Restorasyon, 2021). Mezarlık içinde bulunan cami tek katlı ve minaresi ahşaptır.

Tablo 8. Trabzon'da konumlu yığma ahşap camilerin özellikleri ve mevcut durumları literatürden (Karpuz, 1990; Demir, 2004; Zorlu, 2017; Aydın ve Perker, 2017b; Aydın ve Perker, 2017c; Küçük, 2017; Sarı, 2016; DOKAP, 2019) elde edilen bilgilerle yazar tarafından tablolaştırılmıştır.

İlçe, köy, mahalle, cami adı	Yapım tarihi Konum, Durum ve Müdahale								
	Yapım tarihi	Onarım	Harabe	Kapalı	Tasınma	Meskûn alan dışı	Mezarlık alanı	Nehre	Muhdes
1 Araklı, Bereketli Köyü, Masele Cami	1867 (H.1283)	X							
2 Çaykara, Çambaşı Köyü, Ortamahalle, Hacı Ömerli Cami	1845 (H.1261)					X			
3 Çaykara, Çamlıbel Köyü Cami	1886/1887 (H.1304)								
4 Çaykara, Taşkiran Mahallesi Cami	1897/1898 (H.1315)							X	
5 Çaykara, Taşören Mahallesi Cami	1841-1844 (H.1257-1260)	X							
6 Çaykara, Uzungöl Yeni Mahallesi, Uzungöl Filak Cami	1819 -1813 (H.1228) 19. yüzyıl sonu	X							
7 Dernekpazarı, Akköse Köyü Cami	1865 (H.1282)								
8 Dernekpazarı, Günebakan Köyü Cami	1869-70 (H.1286)	X							
9 Dernekpazarı, Güney (Kondu) Mahallesi Cami	1819 (H.1235)								
10 Dernekpazarı, Taşçılar Mahallesi Merkez Cami	1804 (H.1219)	X							
11 Dernekpazarı, Yukarıkondu Mahallesi Cami	1809-1813 (H.1223)	X							
12 Hayrat, Dereyurt Köyü, Merkez Eski Cami	1832 (H.1247)		X			X		X	
13 Hayrat, Sarmaşık Köyü, Sinanlar Mah. Cami	1809 (H.1224)				X				
14 Of, Bölümlü Mahallesi, Mithatpaşa Cami	1816/1817(H.123)	X							
15 Of, Cumapazarı Mahallesi, Serindere Cami	1883-1884 (H.1301)								
16 Of, Sugeldi Köyü, Aşağı Mahalle Cami	1835 (H.1250)					X			
17 Of, Uğurlu Mahallesi, Molla Ömeroğlu Cami	19. yüzyıl								
18 Sürmene, Çamburnu Mah., Kuşluca Cami	1893 (H.1311)	X				X			

*Camilerin yapım tarihleri literatürden alınmış, tarihi bulunmayanlar boş bırakılmıştır.

Cami saçakları bölgedeki aşırı yağıştan cami beden duvarlarını korumak üzere geniş tutulmuştur (Demir, 2004). Çaykara Taşkiran Mahallesi Camisi ve Hayrat, Dereyurt Köyü, Merkez Eski Camisi nehre yakın konumdadır. Karpuz (1990) ve Demir (2004) bölgedeki sosyokültürel değişim, orman varlığındaki azalma ve değişen ihtiyaçlarla geleneksel yapı tekniklerinden uzaklaşıldığını yıkılarak yerlerine büyük cami yapılmak istendiği belirtilmekte, yapılacak araştırmalarla sanat değerinin ortaya konması ve halka anlatılması, korunması yönünde çalışmaların yapılması gerektiğini vurgulamaktadır.

Aydın ve Perker (2017) Trabzon Çaykara ilçesinde Uzungöl'de bulunan Filak Cami (1829) araştırmasında kullanım sürecinde özgün yapıya kullanımla ilgili müdahalelerin söz konusunu olduğunu, güncel tesisat sistemlerinin bu tip yapılara entegrasyonunda ve elektrik tesisatının yangın açısından risk oluşturduğunu tespit etmiştir (Aydın ve Perker, 2017c). Trabzon, Of ilçesi, Bölümlü Mithatpaşa Cami'sinde (1817-1874); dönemi bilinmemekle birlikte elektrik kablolarının oluşturduğu yangın riski, klima dış ünitesi varlığı, taş duvarlar ve iç mekânda ahşap dikmelerin boyanması gibi yapılan

müdahalelerin görünümüne veya yapıda fiziksel açıdan risk oluşturmakta ve bu kapsamda korumada yerel halka destek olunması gerekmektedir (Aydın ve Perker, 2017b).

5.1.5.Rize İlçelerine Bağlı Yerleşimlerdeki Ahşap Yiğma Camiler

Rize'de tespit edilen 12 cami örneği büyük oranda 19. yüzyıla tarihlenmekte ve bazıları kullanılmamaktadır (Tablo 9). Ormancık Cami, İlica Cami ve Hüseyin Koca Köyü Sahil Camisi özgün yerinden taşınmış örneklerdir. Örneklerin çoğunluğu mezarlık alanında konumlandırılmıştır. Camilerde kâgir ek giriş yapısı ve saçak benzeri uygulamalar bulunmaktadır. Rize'deki iki cami nehre yakın konumdadır. Camilerin eğimli arazide konumlanmasına bağlı olarak taş duvarlı kat üzerinde ahşap uygulanmıştır. Çoğunluğu iki kat düzeninde ve geniş saçaklıdır. Cami içinde ahşap bezeme zenginliği açısından Hacı Şeyh Cami, Hüseyin Hoca Köyü Cami, Ormancık Cami gibi önemli örnekleri barındırmaktadır. Bölgedeki camilerin iki yüzyıllık tarihi ile başta Çayeli olmak üzere diğer ilçelere bağlı köylerde yer almaktadır.

Tablo 9. Rize'de konumlu yiğma ahşap camilerin özellikleri ve mevcut durumları literatürden (Butasım, 2019; Sav, 2012; DOKAP, 2019) elde edilen bilgilerle yazar tarafından tablolaştırılmıştır.

İlçe, köy, mahalle, cami adı	Yapım tarihi	Yapım tarihi, Konum, Durum ve Müdahale								
		Onarım	Harabe	Kapalı	Taşınma	Meskün alan dışı	Mezarlık alanı	Nehre yakınlık	Muhdes	
1 Ardeşen, Doğanay Köyü Merkez Cami	1897 (H.1315)	X		X			X		X	
2 Çamlıhemşin, Şenköy Cami (Omokta)	1900 (H.1318)					X				
3 Çayeli, Çeşmeli Köyü Cami				X			X		X	
4 Çayeli, Buzlupınar Köyü, Gümüşpınar Mahallesi Cami			X	X						
5 Çayeli, Karaağaç Köyü Cami			X	X			X			
6 Çayeli, Ormancık Cami	18. yüzyıl ortası				X	X	X		X	
7 Fındıklı, Meyvalı Köyü Cami	1871 (H.1288)	X				X	X			
8 Güneysu, Çamlıca Köyü, İlica Cami	1860				X			X	X	
9 Hemşin, Bilenköy Cami	18. yüzyıl II. yarısı	X								
10 İkizdere, Güneyce Bucağı, Kurtuluş Mahallesi, Hacı Şeyh Cami	1886 (H.1304)						X		X	
11 İkizdere, Şimşirli Köyü Cami	1849 (H.1265)									
12 Kalkandere, Hüseyin Hoca Köyü Sahil Cami	1834 (H.1250)				X	X		X		

*Camilerin yapım tarihleri literatürden alınmış, tarihi bulunmayanlar boş bırakılmıştır.

5.1.6.Artvin İlçelerine Bağlı Yerleşimlerdeki Ahşap Yiğma Camiler

Artvin ili sınırlarında tespit edilen çoğunlu 19 yüzyıla tarihlenen yedi cami bulunmaktadır (Tablo 10). Fındıklı Borçka Camisi bölgede 18.yüzyıla tarihlenen bir örnektir. Cami saçakları cephelerin yağıştan etkilenmesini önleyecek biçimde geniş tutulmuştur (Şekil 6). Camilerin tamamı kullanılıyor olmakla birlikte bazılarında bakım onarım ihtiyacı olduğu tespit edilmiştir (Coşkun ve Çelebioğlu, 2020). Borçka İrem Camisi Gürcistan'dan taşınmıştır. Erenköy Camisi'nde girişte kâgir ek bölüm ve merdiven bulunmaktadır (Şekil 6). İki cami nehir kıyısına yakın konumdadır.

Tablo 10. Artvin'de konumlu ahşap yiğma camilerin özellikleri ve mevcut durumları literatürden (Coşkun ve Çelebioğlu, 2020; DOKAP, 2019) elde edilen bilgilerle yazar tarafından tablolaştırılmıştır.

İlçe, köy, mahalle, cami adı	Yapım tarihi	Yapım tarihi, Konum, Durum ve Müdahale							
		Onarım	Harabe	Kapalı	Taşınma	Meskün alan dışı	Mezarlık alanı	Nehre yakınlık	Muhdes
1 Borçka, Çavuşlu Köyü Cami	1860							X	X
2 Borçka, Düzköy Merkez Cami	1850 (H.1266)						X		
3 Borçka, Fındıklı Köyü Cami	18. yüzyıl								X
4 Borçka, (Maradit Köyü) Muratlı Cami	1846 (H.1262)							X	

5	Borçka, Maral Köyü İremi Mahallesi Cami	1851	X	X	
6	Borçka, (Machael) Camiliköy Merkez Cami	1819'dan önce/1855	X		X
7	Murgul, Erenköy Köyü Cami	1863 (H.1280)			X

*Camilerin yapım tarihleri literatürden alınmış, tarihi bulunmayanlar boş bırakılmıştır.

Şekil 6. Artvin’de ahşap yığma cami örnekleri (DOKAP, 2019).

5.2. Risk Altındaki Kültür Varlığı Olarak Ahşap Yığma Camiler

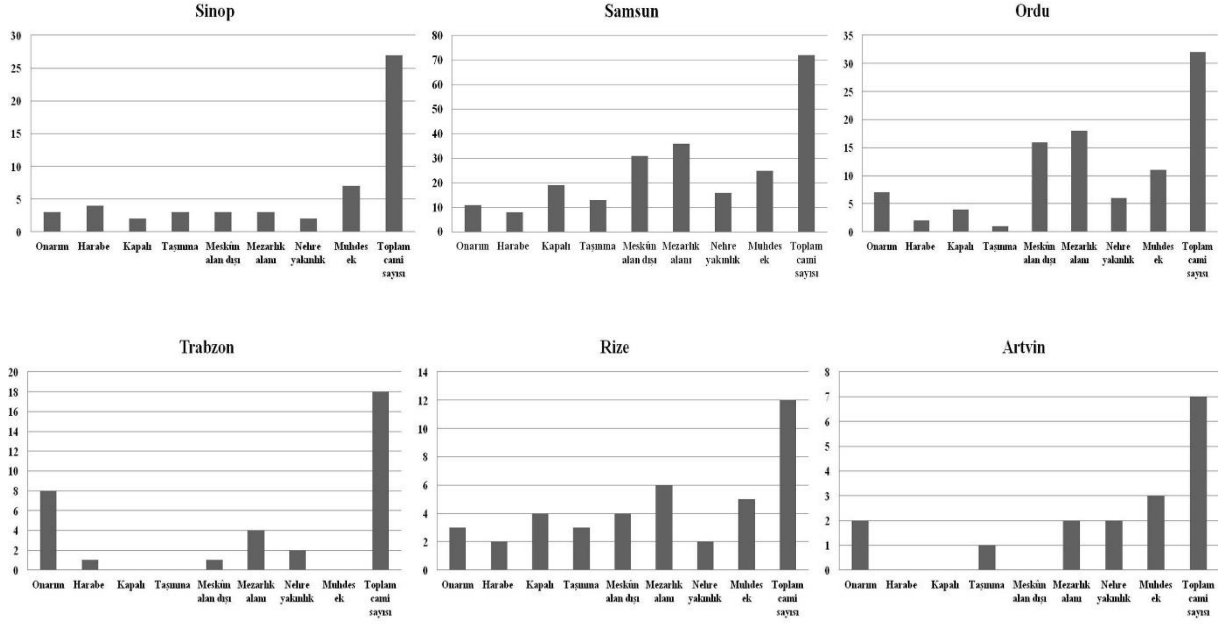
Risk altındaki kültür varlığı kapsamında Karadeniz Bölgesi genelinde 168 ahşap yığma cami değerlendirilmiştir (Tablo 11). Yapım dönemi açısından en çok 19-20. yüzyıl örneklerinin çoğunlukta olduğunu söylemek mümkündür. 13-17. Yüzyıl arasına tarihlenen az sayıda örnek Samsun ili sınırları dâhilindedir. Literatürde araştırılan örneklerin içinde yapım tarihi tespit edilmemiş olanlar da bulunmaktadır.

Tablo 11. Karadeniz Bölgesi’ndeki ahşap yığma camilerin il ölçeğinde konum, durum ve yapısal müdahaleleri

İl adı	Ahşap Yığma camilerin konumu, mevcut durumu ve muhdes ek varlığı								Toplam cami sayısı
	Onarım	Harabe	Kapalı	Taşınma	Meskûn alan dışı	Mezarlık alanı	Nehre yakınlık	Muhdes ek	
Sinop	3	4	2	3	3	3	2	7	27
Samsun	11	8	19	13	31	36	16	25	72
Ordu	7	2	4	1	16	18	6	11	32
Trabzon	8	1	0	0	1	4	2	0	18
Rize	3	2	4	3	4	6	2	5	12
Artvin	2	0	0	1	0	2	2	3	7
	34	17	29	21	55	69	30	51	168

Ahşap yığma cami örnekleri en çok Samsun ilindedir. Karadeniz Bölgesi’ndeki ahşap yığma camiler büyük oranda mezarlık alanında konumludur (Tablo 11, Şekil 7). Önemli sayıda caminin meskûn alan dışında olduğunu söylemek mümkündür. 32 ahşap cami ise meskûn alan dışındaki mezarlıkta konumludur. Söz konusu örneklerin 13’ü ise aynı zamanda dere kenarına yakın konumdur. Nehir kıyısına yakın olan örnekler en çok Samsun’da bulunmaktadır. Cuma camisi olmaları kullanım sıklığını da etkilemektedir. Mezarlık içinde konumlanan örneklerin aynı zamanda tabiat içinde ve etkisinde olduğunu söylemek mümkündür. Trabzon, Rize ve Artvin örnekleri ise büyük oranda meskûn alandır. Camilerin bir kısmının onarım geçirdiği literatürden tespit edilmiş olmakla birlikte, günümüzde kapalı ve harabe durumda olan camiler de bulunmaktadır. Yerinden taşınan camiler en çok Samsun’dadır. Az sayıda örnek diğer illerde bulunmaktadır.

Şekil 7. Karadeniz Bölgesi'ndeki ahşap yiğma camilerin il ölçeğinde konum, durum ve yapısal müdahale durumu

Ahşap camiler için kullanım kaynaklı birtakım müdahaleler olabilmekte ve bunlar yapı için hem özgünlüğünün korunması, hem de yapısal bozulmalar açısından önemli olmaktadır (Şekil 8). Diğer taraftan oluşturacağı yangın benzeri riskler de bu tip ihtiyaca yönelik uygulamalarda dikkat edilmesi gereken konular olmaktadır. Çalışma kapsamında incelenen örneklerde büyük oranda muhdes ek bulunmaktadır. Samsun ve Ordu'da bulunan ahşap yiğma camilerde bu müdahalenin önemli oranda olduğunu söylemek mümkündür.

Şekil 8. Ahşap yiğma sistemi camilerde kullanım sürecindeki müdahaleler, muhdes ek (DOKAP, 2019).

Ahşap yiğma camilere yönelik literatürden elde edilen bilgiler kapsamında; ahşap camiler için taşınma, özgün yapıya ek bölüm/mahal, kullanım sürecine bağlı olarak ihtiyaç duyulan altyapı sistemleri, yapı ile uyumlu olmayan bakım-onarım çalışmaları ve malzeme kullanımı gibi konular koruma açısından önemli müdahaleleri oluşturmaktadır. Kültür varlığı olarak önemini anlama ve bölgesel olarak sahip çıkmanın da ahşap yiğma camilerin korunmasında önemli olduğu araştırmacıların ortak görüşüdür.

Özgün yapıya ilave mekânsal ekler genel olarak günümüz teknoloji ve malzemesine paralel olarak yapılmaktadır. Kullanım sürecine bağlı olarak yapılan bakım onarım çalışmalarına ise cephelerin sıvanması veya cephelerin farklı malzemeler ile kaplanması, harim iç yüzeylerinin ahşap veya plastik esaslı malzemelerle kaplanması ve ahşap yüzeylerin boyanması örnek verilebilir. Camilerin kullanımı sürecinde ahşap doğramaların plastik esaslı malzemelerle değiştirildiği örnekler de bulunmaktadır. Bazı örneklerde restorasyonu yapılmış olsa da yakınında yeni yapılan cami nedeniyle kullanımını etkilediği

tespit edilmiş ve ahşap camilerin kültür mirası olarak toplum tarafından benimsenmesinin önemli olduğu vurgulanmıştır.

Kullanıma bağlı ortaya çıkan aydınlatma, ısıtma benzeri ihtiyaçlar için yapıda oluşturulan tesisat ekleri de yapının hem özgün yapısını etkilemekte hem de yangın gibi risklere karşı korunmasız bırakabilmektedir. DOKAP Projesi kapsamında fotoğraflı belgeleme verilerinde Samsun Dağdıralı Mahallesi Cami, Ordu Damyeri Mahallesi Cami, Samsun, Pelikbükü Sekecek Ekles Mahallesi Cami gibi bazı örneklerde ısıtma aracı olarak soba kullanıldığı gözlemlenmiştir. Kalorifer sistemi (Ordu Yayıcı Köyü Cami) kurulan veya klima gibi iklimlendirme sistemleri de dahil edilen camiler (Ordu Mevlana Cami, Rize Ilıca Cami, Ordu Çayır Mahallesi Cami) bulunmaktadır. Ahşap yığma sistemli camiler için bu türden ihtiyaçlara yönelik yapıyı ve kullanıcıyı riske sokmayan çözüm geliştirmek önemlidir.

Ahşap camilerin mimarisi ile uyumlu uygulamalar için ön çalışmaların yapılması önemlidir. Kullanıma bağlı tehlikeler; kullanım boyunca ihtiyaca yönelik eklemeler, bakım-onarım kaynaklı müdahaleler, kullanım dışı kalma gibi durumları içermektedir. Camilerin aktif kullanımı dolayısıyla güncel ihtiyaçlara göre yapıya çeşitli müdahaleler olabilmektedir. Kullanımı sürecinde gerekli servis alanlarının sağlanmasına yönelik çözümlerin genel bir yaklaşım rehberi ile çalışılması ihtiyacı bulunmaktadır. Yapılar için kullanım dışı kalma yapının hızla yok olmasında etkilidir. Nüfusun azalması, yakınında yeni cami yapımı gibi konular bunda etkili olabilmektedir.

Ahşap yığma (çantı yapı) camileri doğrudan etkileyebilecek konular kullanımla ilişkili olarak; altyapı, yapıda bakım onarım müdahalesi, muhdes ekler, kullanımla ilişkili yapı içindeki hareketli unsurlar olarak sıralanabilir. Yağmur suyu drenajı, ısıtma ve soğutma sistem ve alt bileşenleri, aydınlatma sistemi altyapı kapsamındaki konulardır. Altyapı sistem alt bileşenleri ahşap yapı için risk oluşturabilir özelliğindedir. Yağmur suyu ve çevre drenajının yeterli düzeyde olmaması yapı için önemli sorunlardan biridir. Ahşap camilerde ısıtma sistemi olarak soba, kalorifer sistemi, elektrikli mobil ısıtma cihazları ve klima sistemleri yer almaktadır. Isıtma sistemine ait ekipmanların yapıdaki etkileri dışında, yangın açısından risklidir. Yangın koruma sistemlerinin varlığı, yangın riskinin belirlenmesi kapsamında önemlidir. Özellikle çoğunluğunun meskûn alandan uzak mezarlık içinde tabiat etkisi içinde olması yangın için özel önlem gerektirebilir.

Karadeniz Bölgesi'nde sel ve heyelan önemli derecede etkilidir. Bu kapsamda oluşabilecek risklerin belirlenmesi için bölgesel ölçekte tehlike haritalar hazırlanmalı ve risk altında olabilecek ahşap camiler tespit edilmelidir. Ahşap mimarlık mirası olarak ahşap camiler hem yapısal özellikleri hem de konumları itibari ile yangın açısından etkilenebilir yapıdadır. Çoğu cuma camisi olarak meskûn alan dışında mezarlık içinde ve ağaçlık içinde olmaları yangın riskini de beraberinde getirmektedir. Meskûn alan dışında konumlanması ve yetersiz ulaşım, herhangi bir yangın durumunda müdahaleyi de etkileyecektir. Yangın tehlikesi kapsamında, yapı ve çevresi ile ilgili risklerin tespit edilmesi, yapıda alınacak yangın önlemleri, kontrol ve uyarı sistemleri ile birlikte düşünülmelidir. Kullanım sürecinde gelişen bütün risklerle birlikte, bulunduğu konum itibarıyla deprem, sel, heyelan gibi doğa kaynaklı riskler açısından da değerlendirilmesi önemlidir.

SONUÇ:

Sel, su baskını ve heyelan Karadeniz Bölgesi'nde önemli iki doğa kaynaklı tehlikedir. Küresel iklim değişikliği ile birlikte gelecekte daha çok karşılaşılabilecek meteorolojik olayların oluşturabileceği riskler için çoklu tehlike analizleri yapılmalıdır.

Sel, su baskını nedeniyle ahşap yığma camilerin su altında kalması, yapısal bozulmaya maruz kalması ve kullanım sırasında can güvenliği açısından risklidir. Özellikle yoğun yağış yaşanan bölgeler için diğer tehlikelerle birlikte çoklu tehlike analizi ile değerlendirilmelidir. Afet riski için yapı ve bulunduğu bölge

riskleri ayrı ayrı belirlenmelidir. Bulunduğu bölge tehlike analizlerinin yapılması, var ise risklerin tespiti önceliklidir. Tespit edilen risklerin azaltılmasına yönelik çevrede ve yapıda alınacak önlemler ikinci aşamayı oluşturmaktadır.

Literatürden elde edilen tespitlere göre ahşap camilerin kullanımı sürecinde yapıya müdahaleler önemli boyuttadır. Müdahaleler, malzeme ve yapım yöntemi gibi konularda da ahşap caminin özgün yapısından ayrılmaktadır. Ahşap mimarlık mirası kapsamında bakım onarım prensipleri, yapı özelliğine bağlı olarak rehber haline getirilebilir ve uygulamada benimsenmesi desteklenebilir. Ahşap yiğma cami yapı kültürünün devam edebilmesi ve bu alanda yapı ustalarının yetişmesi kullanılmakta olan ahşap camilerin bakım onarımı bir bütün olarak ele alınmalıdır.

Kültür mirasının bölge yaşayanlarınca benimsenmesi ve sahiplenilmesi kapsamında çalışmalar da önemlidir. Buna yönelik kültür varlığı olarak değerinin anlaşılabilmesi ve sahiplenmesi desteklenmelidir. Ahşap malzeme, yapı tekniği, cami işleviyle bütünleşen mekân kurgusu ve bezemeleriyle özgün ahşap cami yapısının korunması yönünde tanıtım ve eğitimlerle desteklenmelidir.

Güncel ihtiyaçların cami sınırlılığında karşılanabilmesi için özgün yapı ve çevre koşullarının bütünlüğü önemsenmelidir. Buna yönelik ek servis alanları için genel tutum yaklaşımı geliştirilmelidir.

Ahşap camiler mekânsal kurgunun yanında yapı kültürünün önemli bir parçasıdır. Çantı yapı tekniğinin konut dışı yapıda kullanımı ve geliştirilen tekniklerin güncel tutulması, aktarılması ve geliştirilmesi ahşap yapı ustalığından, mimari meslek alanına kadar bütün ilişkili alanlarda özendirilmelidir.

Ahşap yiğma camilerin risk altındaki kültür mirası olarak ele alındığı çalışma, bu kapsamda yapılacak koruma çalışmalarının önemini vurgulamak açısından katkı sağlamaktadır. Risk altındaki kültürel miras olarak ahşap yiğma camiler için bütünlük risk analizleri ve risklerin bertaraf edilebilmesine yönelik önlemler önceliklidir.

Etik Standart ile Uyumluluk

Çıkar Çatışması: Yazarlar herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Etik Kurul İzni: Bu çalışma için etik kurul iznine gerek yoktur.

Finansal Destek: Yoktur.

Teşekkür: Yoktur.

KAYNAKÇA:

AFAD. (2018). *Türkiye'de Afet Yönetimi ve Doğa Kaynaklı Afet İstatistikleri*. Ankara, https://afad.gov.tr/kurumlar/afad.gov.tr/35429/xfiles/Turkiye_de_Afetler.pdf.: AFAD.

AFAD. (2021a, Temmuz 18). *Rize'de Meydana Gelen Aşırı Yağışlar Hakkında*. (AFAD Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı) Temmuz 20, 2021 tarihinde <https://www.afad.gov.tr/rizede-devam-eden-asiri-yagislar-rizede-meydana-gelen-asiri-yagislar-hakkinda> adresinden alındı.

AFAD. (2021b, Temmuz 24). *Artvin ve Rize'de Meydana Gelen Yağışlar Hakkında-4*. (AFAD, Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı) Temmuz 26, 2021 tarihinde <https://www.afad.gov.tr/artvin-ve-rizede-meydana-gelen-yagislar-hakkinda-3> adresinden alındı.

- AFAD. (2021c, Ağustos 14). *Bartın, Kastamonu ve Sinop'ta Meydana Gelen Yağışlar Hakkında*. (AFAD, Afet ve Acil Durum Başkanlığı) Ağustos 20, 2021 tarihinde <https://www.afad.gov.tr/bartın-kastamonu-ve-sinopta-meydana-gelen-yagislar-hakkında-0800> adresinden alındı.
- AFAD. (2021d). *Afet Haritaları*. (AFAD, Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı) Haziran 10, 2021 tarihinde Afet ve Acil Durum Yönetim Başkanlığı: <https://www.afad.gov.tr/afet-haritalari> adresinden alındı.
- AFAD. (2021e). *Türkiye Afet Uğramış Yerleşim Birimleri Haritası (1950-2008)*. (AFAD, Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı) Temmuz 10, 2021 tarihinde https://www.afad.gov.tr/kurumlar/afad.gov.tr/3504/xfiles/94-201406021514-afetler_tum_dagilim_renkli_2.pdf adresinden alındı.
- AYDES. (2021). *Aydes İstatistikleri*. (AYDES, Afet Yönetimi ve Karar Destek Sistemi) Haziran 10, 2021 tarihinde Bütünleşik Afet Yönetimi Platformu: <https://aydes.gov.tr/login> adresinden alındı.
- Aydın, H., Peker, Z. S. (2017a). Kastamonu Beldeğirmen Köy Tarihi Camii'nde Ahşap Malzeme Kullanımı. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 17-27, DOI: <http://dx.doi.org/10.12787/KARAM1170>.
- Aydın, H., Perker, S. Z. (2015). İznik Elmalı Ahşap Camii Yapısal Özellikleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 14 (53), 37-47, DOI: 10.17755/esosder.40202.
- Aydın, H., Perker, S. Z. (2017b). Trabzon'dan Ahşap Bir Cami Örneği: Of – Bölümlü Mithat Paşa Camii. *Journal of History Culture and Art Research*, 6(2), 457-472. doi:<http://dx.doi.org/10.7596/taksad.v6i2.662>.
- Aydın, H., Perker, Z. (2017c). Trabzon Uzungöl Filak Ahşap Camii Yapısal Özellikleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(63), 1262-1269, DOI: 10.17755/esosder.280942.
- Ayverdi, E. H. (1972). *Osmanlı Mimarisinin İlk Devri*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayını.
- Bayhan, A. A. (2005). Ordu/İkizce'den Bir Ahşap Cami: Laleli (Eski) Camii. *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 0 (14), 1-22.
- Bayhan, A. A. (2006). Ordu'da Yeni Tespit Edilen Camiler. *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, Sayı:16, 33-48.
- Bayhan, A. A. (2009). Ordu'dan Bazı Tarihi Ahşap (Çantı) Camiler. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(7), 55-84.
- Bayhan, A. A. (2014). Ordu / Perşembe'den iki ahşap çantı cami örneği. *TÜBA-KED*, 12, 99-107.
- Bayhan, A. A. (2017). Ordu Yöresinde 2017 'de Belirlenen Ahşap Çantı Cami Örnekleri. *Akdeniz Sanat Dergisi*. Cilt 13, özel ek sayı, 17-35.
- Bayraktar, M. S. (2000). Bafra ve Çarşamba'da Beylikler Döneminden Kalan Tarihi Yapılar. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 6 Sayı 25, 111-139.
- Bender Restorasyon. (2021). *Trabzon Araklı Bereketli Köyü Camii ve Müştemilatı*. (Bender Restorasyon) Temmuz 10, 2021 tarihinde <http://www.benderrestorasyon.com/index.php/uygulamalarimiz/tamamlanmis->

uygulamalar/item/trabzon-arakl-bereketli-koeyue-Cami-ve-muestemilat-2014-y-l-onar-m-isi adresinden alındı.

Butasım, N. (2019). Hemşin-Bilen (Tepan) Köyü'nde Bulunan Ahşap Camii. *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12 , 165-187.

Can, Y. (2003). Kastamonu ve Sinop Yöresinde Bulunan Ahşap Camiler. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14 (14-15), 117-134.

Coşkun, R., Çelebioğlu, B. (2020). Artvin Borçka'daki Yiğma Ahşap Camiler. *bâb Mimarlık ve Tasarım Dergisi*, 1(2), 142-160.

Çetin, Y. (2007). Kuruluş Dönemi Osmanlı Mimarisine Ait İki Çantı Cami: Sakarya Büyük Tersiyeye (Büyük Esence) Köyü Orhan Gazi Camii ve Büyük Kaynarca (Topçu) Köyü Şeyh Muslihuddin Camii. *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 0 (18), 1-15.

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı. (2020). *Bölgesel İklim Değişikliği ve Eylem Planları*. Ankara: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı.

Demir, N. (2004). Trabzon ve Yöresinde Ahşap Camiler. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, Sayı 29, 169-188.

Denge Gazetesi. (2021, Eylül 6). *Tarihi Ahşap Cami restore ediliyor*. (Denge Gazetesi) Eylül 6, 2021 tarihinde <http://www.dengegazetesi.com.tr/tarihi-ahsap-cami-restore-ediliyor-151207h.htm> adresinden alındı.

Dinçer, İ. (2012). Kültür Mirasının Korunmasında "Risklere Hazırlık" Kavramının Gelişimi. *Mimarlık*, 364.

DOKAP. (2019). *Kültür Varlıkları*. (Doğu Karadeniz Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, DOKAP, Karadeniz Kültür Envanteri Projesi) Haziran 10, 2019 tarihinde DOKAP, TC Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Doğu Karadeniz Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı: <https://karadeniz.gov.tr/kulturel-varliklar-3/>. adresinden alındı.

EM-DAT. (2021). *Turkey*. (EM-DAT The International Disaster Database) Haziran 10, 2021 tarihinde https://www.emdat.be/emdat_atlas/sub_html_pages/sub_html_TUR.html adresinden alındı.

Furtuna, Ç. (2018). *Samsun Çarşamba'da Çantı Tekniğinde İnşa Edilmiş Ahşap Camilerin Belgelenmesi ve Vernaküler Mimari Miras Bağlamında İncelenmesi*. İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Y.Lisans Tezi (Yayımlanmamış).

Furtuna, Ç., Binan, D. U. (2021). Samsun-Çarşamba'da Çantı Tekniğinde İnşa Edilmiş Ahşap Camilerin Korunmalarına Yönelik Belgeleme ve Değerlendirme Yaklaşımı. *TÜBA-KED* (23), 11-36.

Gül, S. (2018). Sinop Ahşap Camileri ve Coğrafi Çevre İlişkisi. E. Ö. Kıran içinde, *Sosyal Bilimciler Adıyla Sinop* (s. 155-178). Ankara: Berikan Yayıncılık.

ICOMOS. (2017). *Ahşap Mimari Mirasın Korunması için İlkeleri*. Haziran 10, 2021 tarihinde ICOMOS, Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi Türkiye Milli Komitesi: http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0633313001536913605.pdf adresinden alındı.

- İPKB-AFAD. (2014). *Kültürel Mirasın Korunması. İstanbul Sismik Riskin Azaltılması ve Acil Durum Hazırlık Projesi" (İSMEP) Rehber kitapları*. Haziran 10, 2021 tarihinde İstanbul Valiliği, İstanbul Proje Koordinasyon Birimi: https://www.ipkb.gov.tr/e-kutuphane/kulturel-mirasin-korunmasi_65/ adresinden alındı.
- Karpuz, H. (1990). Trabzon'un Çaykara İlçesi Köylerinde Bulunan Bazı Camiler. *Vakıflar Dergisi*, 21, 281-298.
- Küçük, O. (2017). *Trabzon'un Çaykara, Dernekpazarı, Hayrat ve Of İlçelerindeki Osmanlı Dönemine Ait Bazı Ahşap Camiler (18-19.YY)*. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Y.Lisans Tezi (Yayımlanmamış).
- Nefes, E. (2009). Giresun'da Yeni Tesbit Edilen Bir Ahşap Cami; Çaldağ Beldesi Melikli Mahallesi Tahtalı Camii. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, IX, Sayı:3, 187-209.
- Nefes, E. (2010). Samsun'da Ahşap Bir Osmanlı Eseri, Ayvacık / Tiryakioğlu Camii. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 28 (28), 151-174.
- Nefes, E. (2012,). Samsun/Çarşamba'da Çantı Tekniğinde İnşa Edilmiş İki Ahşap Cami; Ustacalı Köyü Camii ve Kocakavak Köyü Camii. *Vakıflar Dergisi*, Sayı:38, 155-163.
- Nefes, E. (2018). Sinop'ta Çantı Tekniğinde İnşa Edilen Camiler. *Uluslararası Geçmişten Günümüze Sinop'ta Türk-İslam Kültürü Sempozyumu* (s. 495-512). Sinop: Sinop Üniversitesi.
- Nefes, E. (2019). *Sinop'da Geleneksel Ahşap Köy Camileri*. İstanbul: Kriter Yayınevi .
- Nefes, E., Gün, R. (2016a). Çorum İskilip'te Çantı Tekniğinde İnşa Edilmiş İki Cami, Sanayi Marangozlar ve Tavukçu Hoca Camileri. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15 (30), 399-310.
- Nefes, E., Gün, R. (2016b). Samsun/Kavak'ta Çantı Tekniğinde İnşa Edilen Alagömlek Köyü Rahmioğlu Mahallesi Camii. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 0 (40), 49-65, DOI: 10.17120/omuifd.07601.
- Nefes, E., Gün, R. (2019). Samsun/Yakakent'te Çantı Tekniğinde İnşa Edilen Geleneksel Köy Camileri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 12(68), 595-605.
- Nefes, E., Can, Y., Gün, R. (2017). Samsun/ Vezirköprü'de Çantı Tekniğinde İnşa Edilmiş Bir Grup Ahşap Cami. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 0 (43), 129-154.
- Nefes, E., Gün, R., Çakır, A. (2015). Samsun/ Bafra İlçesi'nde Çantı Tekniğinde İnşa Edilmiş Bir Grup Ahşap Cami. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Cilt 15, Sayı 2, 291-317.
- Newman, J. P., Miguez, B. G., Kawakami, K., Akieda, Y. I. (2020). *Resilient Cultural Heritage : Learning from the Japanese Experience (English)*. Washington, D.C.: World Bank Group. <http://documents.worldbank.org/curated/en/131211602613832310/Resilient-Cultural-Heritage-Learning-from-the-Japanese-Experience>.
- Oktay, S., Taş, N., Taş, M. (2020). Kültürel Miras Alanlarının Korunması ve Afet Yönetimi İlişkisi. *Resilience*, 4(2), 305-321.

- Ordu Büyükşehir Belediyesi. (2017). *Cumhuriyet Döneminde Ordu'da Meydana Gelen Doğal Afetler (1919-2016)*. Ordu: Ordu Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı Kültür Yayınları.
- Ordu Büyükşehir Belediyesi. (2021). *İkizce İlçesi Ahşap Laleli Cami Çevre Düzenleme Projesi*. (Ordu Büyükşehir Belediyesi) Temmuz 10, 2021 tarihinde <https://www.ordu.bel.tr/Proje/Detay/104/ikizce-ilcesi-ahsap-laleli-cami-cevre-duzenleme-projesi- adresinden alındı>.
- Ordu Valiliği. (2021, Ağustos 4). *Fatsa İlçesi Kösebucağı Camii Restorasyon Uygulama İşi İhalesi Yapıldı*. (Ordu Valiliği) Eylül 7, 2021 tarihinde <http://ordu.gov.tr/yikob/fatsa-ilcesi-kosebucağı-Cami-restorasyon-uygulama-isi-ihalesi-yapildi adresinden alındı>.
- Piliç, S. (tarih yok). *Köyümüz ahşap camii onarılarak yeni yüzüne kavuştu*. (Aşağı Koçlu Köyü web sitesi) Temmuz 20, 2021 tarihinde <https://www.asagikoclukoyu.com/Haber/46 adresinden alındı>.
- Samsun İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. (tarih yok). *Gökgöl Camii*. (TC Kültür ve Turizm Bakanlığı, Samsun İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü) Eylül 6, 2021 tarihinde <https://samsun.ktb.gov.tr/TR-227386/gokgol-Cami.html adresinden alındı>.
- Sarı, Y. (2016). *Trabzon'un Hayrat, Of ve Sürmene İlçelerindeki Köy Camileri*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Y.Lisans Tezi (Yayımlanmamış).
- Sav, M. (2012). Rize - Kalkandere Hüseyin Hoca Köyü Sahil Camii. *Vakıf Restorasyon Yıllığı, Sayı:4*, 162-169.
- Sensoy, S., Demircan, M., Ulupınar, Y., Balta, I. (2008). *Türkiye İklimi*. Ankara, https://mgm.gov.tr/FILES/iklim/yayinlar/turkiye_iklimi.pdf: Turkish State Meteorological Service (DMİ).
- Seyfi, S. (2017). Ordu/Akkuş'ta Çantı Tekniğinde Yapılmış Cami Örnekleri. *EKEV Akademi Dergisi Yıl: 21 Sayı: 71*, 327-346.
- Şahin, M. K. (2004). Samsun- Çarşamba/Yaycılar–Şeyh Habil Köyü Camii. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 4 (2)*.
- Tarım ve Orman Bakanlığı. (2019). *Meteorolojik Afetler 2018 Yılı Değerlendirmesi*. Ankara, <https://www.mgm.gov.tr/FILES/genel/kitaplar/2018MeteorolojikAfetlerDegerlendirmesi.pdf>: Meteoroloji Genel Müdürlüğü, Araştırma Dairesi Başkanlığı.
- Tunçay, H. (2018). *Anadolu'nun Ahşap Camileri*. Ankara: Tunçay Yayıncılık.
- UN-UNDRR. (tarih yok). *Turkey-Disaster&Risk Profile*. (PreventionWeb) Haziran 4, 2020 tarihinde <https://www.preventionweb.net/countries/tur/data adresinden alındı>.
- UNESCO (2011) Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention. 24 Ocak 2022 tarihinde UNESCO WHC World Heritage Convention: <http://whc.unesco.org/archive/opguide11-en.pdf adresinden alındı>.

Uzun, Z. (2016). *Samsun, Kavak'taki Ahşap Camilerin Mimari Özellikleri ve Koruma Sorunları – Dere Camisi Restorasyon Projesi Önerisi*. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Y. Lisans Tezi (Yayımlanmamış).

Yılmaz, E. (2018). Tacüddinoğulları Beyliğinden Günümüze Açılan Pencere Çarşamba İlçesi Ordu Mahallesi. *Amisos*, 3 (4), 245-258.

Zorlu, T. (2017). Karadeniz Bölgesi'nde Ahşap Camiler: Trabzon Örneği. *Mimarlık*, Sayı:395.

EXPANDED SUMMARY:

Wooden mosques are examples of important wooden architectural heritage in terms of their long history, and construction techniques, spatial layout and relationship with their environment. Wood, commonly used in structures in the Black Sea Region containing dense rich forests, is used for mosque construction in the region. The spatial layout of mosques is differentiated from other structures due to the structural openings required, relationship with the environment and usage of the structure. There are many studies about documentation, structural analysis and detailed study of spatial development in the functional mosque type, for wooden masonry (log) mosques in the Black Sea region. Current research about wooden mosques focuses on topics like location of the mosque, status of use, dimensions, foundations, wall and roof features, sanctuary, final congregation, women's prayer room, ceiling and decoration features and interventions to the original structure. Topics like preservation problems, spatial analysis and decoration features were included in detail in studies of several wooden mosques. In the research, interventions occurring during the process of use and physical degradations were identified for the wooden mosques. With the construction of new mosques in close locations, the disuse of wooden mosques is notable and the need for society to adopt them as cultural assets was emphasized. In addition to these detections in the literature, there is a need for identification of risks due to natural hazards.

In the study, wooden masonry mosques included in the cultural heritage of the Black Sea region that are at risk were considered and assessed in terms of natural hazards. Data about the wooden masonry mosques with wooden architectural heritage were obtained from the literature. Wooden mosques, within wooden architectural heritage, were assessed in terms of threat from natural hazards, fire, interventions during use and additions linked to infrastructural needs. For natural hazards, earthquake, flood-inundation and landslide were noted. For natural hazards like earthquake, flood-inundation and landslides, previous disasters affecting the region were investigated. Within the scope of disasters affecting the study area, event statistics from the AYDES Integrated Disaster Management platform were used. Fire hazard was assessed as environmental and use-based risks. Within the scope of human-sourced risks, structural interventions and additions during the process of use, and similar topics were noted.

There are nearly 178 wooden mosques spread through different provinces in the Black Sea region and included in the literature. The majority of mosques are located in villages in Samsun, Ordu, Trabzon and Sinop. The few examples identified in Rize and Artvin were investigated in detail in the literature. The study grouped mosques included in the literature on province scale with location, construction year, use status and interventions to the original structure revealed by available research and discussed risk within the scope of hazards threatening the mosques. Within the scope of risk, natural hazards and interventions to the structure connected with use of the mosque were considered. For the vulnerability of wooden mosques to hazards, age, maintenance status and environmental effects were considered, but within the scope of social building features users were excluded as field studies were not performed. The study encompassed risk management including preparation and risk reduction studies in the disaster cycle and the period before disasters. As data assessed in the study were obtained from the literature, the interventions to the structure and current status are limited to information accessed from literature research.

The Black Sea Region is significantly affected by floods and landslides. For determination of risks that may occur within this scope, regional scale hazard maps should be prepared and wooden mosques at risk should be identified. Within the scope of fire danger, identification of risks related to the structure and surroundings should be identified and fire precautions to be taken in the structure should be considered with control and warning systems. Performing preliminary studies for implementations compatible with the architecture of wooden mosques is important. Hazards linked to use include situations like additions required during use, interventions due to maintenance-repair and falling into disuse. The structure may have a variety of additional structures according to current needs due to active use. Structures which are not used may be affected by rapid degradation. Topics such as reduction in population and construction of other mosques in the area may be effective.

Most wooden mosques were conceived for common use by several villages, outside the habitation area and as friday mosques within cemeteries. Frequency of use is affected by being a friday mosque. Examples located within cemeteries are within nature and affected by it. Topics that may directly affect wooden masonry mosques related to use may be listed as infrastructure, interventions to the use for maintenance-repair, essential additions, and mobile elements related to use within the structure. Rainwater drainage, heating and cooling systems and components, and lighting systems are within the scope of infrastructure. Two significant natural hazards in the Black Sea region are floods-inundations and landslides. With global climate change, multiple hazard analyses should be performed for risks linked to meteorological events that may be encountered more often in the future. Apart from natural hazards, other significant hazards that threaten this cultural heritage are fire and human-derived use. Within the scope of precautions related to fire and human activities, the characteristics of the structure, features related to use, management system, fire precaution equipment and artifacts within the building should be noted.

With integrated spatial layout, use of wood and features of the structure, wooden mosques are important wooden architectural heritage that should be preserved for future generations. The use of the stacked log construction technique outside of residential use and keeping the developed techniques up-to-date, transferring and developing them should be encouraged in all related areas from wood construction mastery to the architectural profession. In this way, understanding and ownership of the value of this cultural asset should be supported. The integrity of the original structure and environmental conditions should be given importance in order to overcome the mosque limitations for current needs.